

บทที่ ๓

พระโสดาบันในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

แนวทางในการปฏิบัติในพุทธศาสนาเพื่อการบรรลุธรรมนั้น มีศีลเป็นเบื้องต้น มีสมาธิเป็นท่ามกลาง มีปัญญาเป็นที่สุด มีธรรมคือขั้น ๕ เป็นต้นเป็นภูมิ (เป็นที่เกิดวิปัสสนาปัญญา) เมื่อพุทธบริษัท ๔ ต้องการปฏิบัติธรรมเพื่อการบรรลุธรรม โดยพุทธบริษัท ๔ ต้องทำความเพียรในการเจริญวิปัสสนา จนสามารถรู้แจ้งอริยสัจ ๔ ละสังโยชน์ และอนุสัยได้ สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่างๆในพระพุทธศาสนา ดังจะกล่าวต่อไป คือ

๓.๑ พระอริยบุคคล

๓.๒ พระโสดาบัน

๓.๓. สรุปท้ายบท

๓.๑ พระอริยบุคคล

ในทางพุทธศาสนา เป้าหมายอันสูงสุดในการปฏิบัติธรรมของพุทธบริษัท ๔ คือการบรรลุธรรมเพื่อการเกิดปัญญาเห็นแจ้งโลกุตตรธรรม ๙ (อริยมรรค ๔ สามัญญผล ๔ และนิพพาน ๑) อริยมรรค ๔ คือ โสดาปัตติมรรค สกทาคามิมรรค อนาคามิมรรค และอรหัตตมรรค สามัญญผล (ผลแห่งความเป็นสมณะ) ๔ ได้แก่ ๑) โสดาปัตติผล ๒) สกทาหามีผล ๓) อนาคามีผล ๔) อรหัตตผล^๑ และอริยสัจ ๔^๒ สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลชั้นต่างๆ ดังจะได้กล่าวถึงพระอริยบุคคลต่อไปดังนี้

๓.๑.๑ ความหมายของพระอริยบุคคล

อริยบุคคล หมายถึง บุคคลผู้มีความบริสุทธิ์ ประเสริฐกว่าบุคคลทั้งปวง ทั้งในโลกนี้และเทวโลก^๓ เป็นผู้ทำลายบาปอกุศลที่ก่อให้เกิดความเศร้าหมอง ที่นำไปเกิดในภพใหม่ (ให้มีชาติ ชรา มรณะ ต่อไป) ได้แล้ว^๔

พระอริยบุคคลเป็นผู้ทำลายบาปอกุศลที่ก่อให้เกิดความเร่าร้อนและความเศร้าหมอง ได้แก่กิเลส ๑๐ ประการ คือ

^๑ ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๔๗๘-๔๘๐/๓๕๓-๓๕๕.

^๒ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๙๑/๖๐๕.

^๓ อภิ.ป.อ. (ไทย) ๓/-/๒๑๕.

^๔ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๔/๔๖๓.

๑) มิจฉาทิฏฐิกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะความเห็นผิดจากเหตุผลตามความเป็นจริงว่า บาป-บุญไม่มี นรก-สวรรค์ไม่มี เป็นต้น

๒) วิจิกิจฉากิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะความลังเลสงสัยในพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น

๓) โลกิกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะยินดีอยากได้

๔) โทสกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะไม่พอใจ ขุ่นเคือง

๕) โมหิกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะความมัวเมาลุ่มหลง

๖) มานะกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะความทะนงตนถือตัว

๗) ถีนกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะหดหู่ท้อถอยจากความเพียร

๘) อุทธัจจกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะเกิดฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ

๙) อหิริกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะไม่ละอายในการกระทำความ

บาป^๕ ที่นำไปเกิดในภพใหม่ (มีชาติ ชรา มรณะ) ได้แล้ว^๖

นอกจากนี้พระอริยบุคคล เป็นผู้รู้แจ้งในอริยสัจ ๔ สามารถปฏิบัติธรรมตามมรรคมืองค์ ๘ จนสามารถประหาณกิเลสอันทำให้สัตว์ทั้งหลายต้องเศร้าหมองและเร่าร้อน เข้าถึงอบายภูมิ ๔ ทั้ง ๑๐ ประการให้หลุดลงหรือหมดไป หรือที่นิยมกล่าวว่าสามารถดับกิเลสที่ผูกมัดจิตใจมนุษย์ทั้งหลาย ทั้ง ๑๐ อย่าง สำโยชน์ คือกิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ ธรรมที่มีดสัตว์ไว้กับทุกข์ มี ๑๐ ประการ คือ

๑) สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวตน

๒) วิจิกิจฉา ความลังเล สงสัย เคลือบแคลงต่างๆ เช่น สงสัยในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ เป็นต้น

๓) สีสัพพตปรามาส ความถื้อมั่นศีลและพรต คือความยึดถือผิดไปว่า จะบริสุทธิ์ จะหลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและพรต

๔) กามฉันทะหรือกามราคะ ความติดใจในกาม ความอยากได้ไฝหาในเรื่องรูป เสียง กลิ่น รส และโณภูฏัพพะ ที่ชอบใจ

๕) พยาบาทหรือปฏิมะ ความกระทบกระทั่งในใจ ความหงุดหงิดขัดเคือง หรือ ขุ่นข้อง

๖) รูปราคะ ความติดใจในรูปธรรมอันประณีต เช่น ติดใจในอารมณ์แห่งรูปमान เป็นต้น

๗) อรูปราคะ ความติดใจในรูปธรรม เช่นติดใจในอารมณ์แห่งอรูปमान เป็นต้น

๘) มานะ ความถือตัว ความสำคัญตน

^๕ อภ.ป.อ. (ไทย) ๓/-/๒๑๕.

^๖ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๔/๔๖๓.

๙) อุทัจจะ ความฟุ้งซ่าน จิตใจไม่สงบ

๑๐) อวิชชา ความไม่รู้ ไม่รู้อริยสัจ ๕ ข้อต้นชื่อโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ข้อหลังชื่อ อุทัมภาคิยสังโยชน์ พระโสดาบันละสังโยชน์ ๓ ข้อต้นได้ พระสกทาคามีทำสังโยชน์ที่ ๔ และที่ ๕ ให้เบาบาง พระอนาคามีละสังโยชน์ ๕ ข้อต้นได้หมด พระอรหันต์ละสังโยชน์ได้หมดทั้ง ๑๐ ข้อ^๗

ให้ลดลงหรือหมดไป เป็นผู้ที่สัตบุรุษสรรเสริญ^๘ เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เป็นผู้ควร แก่ทักษิณา ทานที่เขาถวายในบุคคลเหล่านี้มีผลมาก มีผลไพบูรณ์^๙ ผู้ประกอบด้วยปัญญาเป็น เครื่องพิจารณาเห็นความเกิดและความดับ^{๑๐}

นอกจากนี้ในพระไตรปิฎกบางตอนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสว่า พระอริยบุคคล หมายถึง ผู้เป็นอยู่ด้วยธรรม ๑๐ ประการ คือ

๑. เป็นผู้ละองค์ ๕ ได้ คือ เป็นผู้ละกามฉันทะได้ เป็นผู้ละพยาบาทได้ เป็นผู้ละถีน มิหระได้ เป็นผู้ละอุทัจจกุกกัจจะได้ เป็นผู้ละวิจิกิจฉาได้

๒. เป็นผู้ประกอบด้วยองค์ ๖ คือ ๑) เห็นรูปทางตาแล้วไม่ตีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มี สติสัมปชัญญะอยู่ ๒) ฟังเสียงทางหู แล้วไม่ตีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ ๓) ดม กลิ่นทางจมูกแล้วไม่ตีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ ๔) ลิ้มรสทางลิ้นแล้วไม่ตีใจ ไม่ เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ ๕) ถูกต้องโผฏฐัพพะทางกายแล้วไม่ตีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่ ๖) รู้ธรรมารมณทางใจแล้วแล้วไม่ตีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะอยู่

๓. เป็นผู้ที่มีธรรมเป็นเครื่องรักษาอย่างเอก คือ เป็นผู้ประกอบด้วยใจที่รักษาด้วยสติ

๔. เป็นผู้ที่มีอุปสมณธรรม ๔ ประการ คือ ๑) เป็นผู้พิจารณาแล้วเสพ หมายถึงพิจารณา แล้วเสพปัจจัย ๔ มีจีวรเป็นต้น ๒) เป็นผู้พิจารณาแล้วอดกลั้น หมายถึงพิจารณาแล้วอดกลั้นต่อ ความหนาวเป็นต้น ๓) เป็นผู้พิจารณาแล้วเว้น หมายถึงพิจารณาแล้วเว้นข้างดุร้าย หรือคนพาลเป็น ต้น ๔) เป็นผู้พิจารณาแล้วบรรเทา หมายถึงพิจารณาแล้วบรรเทาอกุศลวิตก มีกามวิตก (ความตรึก ในทางกาม) เป็นต้น

๕. เป็นผู้มีปัจเจกสัจจะ (ปัจเจกสัจจะ หมายถึงความเห็นของแต่ละคนที่แตกต่างกันไป โดยยึดถือว่า “ความเห็นนี้เท่านั้นจริง ความเห็นนี้เท่านั้นจริง”^{๑๑}) บรรเทาได้ คือปัจเจกสัจจะเป็น อันมาก คือเห็นว่าโลกเที่ยงบ้าง โลกไม่เที่ยงบ้าง ‘โลกมีที่ สุดบ้าง โลกไม่มีที่ สุดบ้าง ชีวะกับสรีระ

^๗ อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓/๒๑.

^๘ ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๖/๑๐.

^๙ อัง.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๓๑/๔๘๘.

^{๑๐} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๓/๓๐๗.

^{๑๑} อัง.ทสก.อ. (ไทย) ๕/๒/-/๓๒๔.

เป็นอย่างเดียวกันบ้าง ชิวะ (ชิวะในที่นี้หมายถึงวิญญาณอมตะ หรืออาตมัน^{๑๒}) กับสรีระเป็นคนละอย่างกันบ้าง หลังจากตายแล้วตถาคต (ตถาคต ในที่นี้เป็นคำที่ลัทธิอื่นๆ ใช้มาก่อนพุทธกาล หมายถึงอัตตา (อาตมัน) ไม่ได้หมายถึงพระพุทเจ้า อรรถกถาอธิบายว่า หมายถึงสัตว์^{๑๓} เกิดอีกบ้าง หลังจากตายแล้วตถาคตไม่เกิดอีกบ้าง หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็มี ไม่เกิดอีกก็มีบ้าง หลังจากตายแล้วตถาคตเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่บ้าง เหล่านี้ทั้งหมดของสมณพราหมณ์จำนวนมากอันภิกษุในธรรมวินัยนี้บรรเทาได้ กำจัดได้ สละได้ คลายได้ ปล่อยาวงได้ ละได้ สละคืน

๖. เป็นผู้มีการแสวงหาอันสละได้ดี คือ เป็นผู้ละการแสวงหากามได้ ละการแสวงหาภพได้ ระวังการแสวงหาพรหมจรรย์ได้

๗. เป็นผู้มีความดำริอันไม่ขุ่นมัว คือ เป็นผู้ละความดำริในกามได้ เป็นผู้ละความดำริในพยาบาทได้ เป็นผู้ละความดำริในวิหิงสาได้

๘. เป็นผู้มียกย่องอันระงับได้ คือ เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้ว บรรลุจุดตถุณานที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา

๙. เป็นผู้มิจิตหลุดพ้นได้ดี คือ เป็นผู้มิจิตหลุดพ้นจากราคะ หลุดพ้นจากโทสะ และหลุดพ้นจากโมหะ

๑๐. เป็นผู้มียกย่องหลุดพ้นได้ดี คือ รู้ชัดว่าราคะเราละได้เด็ดขาด ตัตรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มี เกิดขึ้นต่อไปไม่ได้ รู้ชัดว่าโทสะเราละได้เด็ดขาด ฯลฯ โมหะเราละได้เด็ดขาด ตัตรากถอนโคนเหมือนต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนไปแล้ว เหลือแต่พื้นที่ ทำให้ไม่มีเกิดขึ้นต่อไปไม่ได้^{๑๔}

จากการศึกษายังพบอีกว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถึงพระอริยบุคคลว่า

๑. ผู้เป็นอสมยวิมุตตะ (ผู้ที่อาสวะ ลีนไปเพราะเห็นด้วยปัญญา) ในอริยวิโมกข์ (อริยวิโมกข์^{๑๕} วิโมกข์ แปลว่า ความหลุดพ้น หมายถึงภาวะที่จิตหลุดพ้นจากสิ่งรบกวนและน้อมดังไปในอารมณ์นั้นหมายถึง โลกุตตระ)

๒. ผู้เป็นอกุปปธรรม (บุคคลผู้ได้สมาบัติมีรูปหรืออรุเป็นอารมณ์ ตามที่ต้องการ โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก จะเข้าหรือออกจากสมาบัติได้ ตามสมาบัติที่ต้องการ ตามกำหนดเวลาที่ต้องการ) ในอริยวิโมกข์

^{๑๒} อภิ.ปุ.อ. (ไทย) ๗/๑/-/๑๒๙.

^{๑๓} ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๒/-/๑๐๘.

^{๑๔} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๒๐/๓๙-๔๒.

^{๑๕} อัง.อฏฐก.อ. (ไทย) ๔/-/๒๗๒.

๓. ผู้เป็นอธิษฐานธรรม (บุคคลผู้ได้สมบัติมีรูปหรือรูปเป็นอารมณ์ ตามที่ต้องการ โดยไม่ยาก ไม่ลำบากจะเข้าหรือออกจากสมบัติได้ ตามสมบัติที่ต้องการตามกำหนดเวลาที่ ต้องการ) ในอริยวิโมกข์^{๑๖}

ในพระพุทธศาสนาได้จัดลำดับพระอริยบุคคลเป็น ๔ ชั้น คือ

๑) พระโสดาบัน ผู้เข้าถึงกระแสพระนิพพาน คือเข้าสู่มรรคโสดาบัน หมายถึง ผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ เพราะคำว่า โสตะ เป็นชื่อของอริยมรรคมีองค์ ๘^{๑๗}

๒) พระสกทาคามี ผู้จะกลับมาเกิดในโลกมนุษย์หรือเทวโลกอีกครั้งเดียว^{๑๘}

๓) พระอนาคามี ผู้ไม่กลับมาถือปฏิสนธิในกามาวจรภูมิอีกหรือกามโลก คือมนุษย์โลก และเทวโลก^{๑๙}

๔) พระอรหันต์ ผู้ห่างไกลจากกิเลสโดยสิ้นเชิง^{๒๐}

พระพุทธศาสนาถือว่า พระอริยบุคคลเหล่านี้เป็นบุคคลผู้ประเสริฐกว่าบุคคลทั้งปวง ทั้งในโลกนี้และเทวโลก รู้แจ้งอริยสัจ ๔ อันเกิดจากการบำเพ็ญไตรสิกขา หมายถึง ศีล สมาธิ และปัญญา^{๒๑} จนให้ทำศีล สมาธิ ปัญญาบริบูรณ์ สามารถละกิเลสคือสังโยชน์ ที่ผูกมัดจิตใจมนุษย์ไว้กับ ความทุกข์ให้ลดหรือหมดไป ก้าวล่วงพ้นจากภาวะทุกข์ชนเป็นพระอริยบุคคล พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี สามารถทำให้ศีล สมาธิ ปัญญาสำเร็จได้เพียงบางส่วน กิเลสบางส่วน ยังคงเหลืออยู่บ้าง หรือเบาบาง ส่วนพระอรหันต์เป็นผู้สิ้นกิเลสคือสังโยชน์และความทุกข์ได้หมดสิ้น บริบูรณ์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา^{๒๒} สิ้นภพสิ้นชาติ ไม่ผุดไม่เกิด หลุดพ้นจากสังสารวัฏ ไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป^{๒๓} บรรลุเป้าหมายของพระพุทธศาสนา คือพระนิพพานอันเป็นประโยชน์ สูงสุด

ในขณะเดียวกัน ความเป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงสุดมีความบริสุทธิ์จากอกุศลธรรมทั้งหลาย^{๒๔} และปิดกั้นจากอกุศลธรรมทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ มุ่งทำประโยชน์เพื่อสังคม มากกว่าตนเอง

^{๑๖} อภิป. (ไทย) ๓๖/๑๘-๒๒/๑๔๙-๑๕๐.

^{๑๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๔๓๐-๑๔๓๓/๔๙๕.

^{๑๘} ส.ม.อ. (ไทย) ๕/๒/-/๓๐๐.

^{๑๙} ชุ.อิต.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๖๐๐.

^{๒๐} วิ.ม. (ไทย) ๑/-/๑.

^{๒๑} ชุ.อป. (ไทย) ๓๒/๕๒/๕๓๑.

^{๒๒} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๒๘/๓๑๗-๓๑๘.

^{๒๓} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๖/๒๗.

^{๒๔} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๔/๔๖๓.

๓.๑.๒ ประเภทของพระอริยบุคคล

ธรรมที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้นั้น เป็นธรรมง่าย เปิดเผย ปราภฏ ไม่มีเงื่อนไข ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติเป็นพระอริยบุคคลหลายประเภทตามกำลังแห่งอินทรีย์ แปลว่าความเป็นใหญ่ในกิจ หมายถึงธรรมที่เป็นเจ้าการ ในการครอบงำหรือการำบ่งซึ่งที่เป็นปฏิปักษ์ในการปฏิบัติธรรม คือความขาดศรัทธา ความเกียจคร้าน ความเพิกเฉยปล่อยปละละเลย ความฟุ้งซ่าน และการขาดความรู้ ความหลงผิดหรือการไม่ใช้ปัญญา มี ๕ อย่าง คือ สัทธา (ความเชื่อ) วิริยะ (ความเพียร) สติ (ความระลึกได้ หรือครองใจไว้กับกิจที่ทำ) สมาธิ (ความมีจิตตั้งมั่น) และปัญญา (ความรู้ชัดหรือความเข้าใจ) และกำจัดกิเลสคือสังโยชน ที่ผูกมัดใจมนุษย์ไว้กับทุกข์ ทั้ง ๑๐ ประการได้เพียงบางส่วน หรือได้สำเร็จบริบูรณ์ ดังพระพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า

พระศาสดาผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่จัดเป็นบุคคลจำพวกที่ ๑ ในโลกพระสาวกผู้ตรัสรู้ตามพระ ศาสดาพระองค์นั้น ผู้อบรมตนแล้วจัดเป็นบุคคลจำพวกที่ ๒ พระสาวกอื่นๆ นอกจากนี้ผู้ยังเป็นพระเสขะ กำลังปฏิบัติอยู่ เป็นพหุสูต ถึงพร้อมด้วยศีลและวัตร จัดเป็นบุคคลจำพวกที่ ๓ บุคคล ๓ จำพวกนี้เป็นผู้ประเสริฐที่สุดในเทวดาและมนุษย์เป็นผู้ส่องแสงสว่าง เผยแผ่สังธรรมอยู่ ย่อมเปิด ประตูสู่นิพพาน ช่วยปลดปล่อยชนจำนวนมากออกจากโยคะ^{๒๕}

๓.๑.๓ พระอริยบุคคล ๒ จำพวก

๑. พระเสขะ ท่านผู้ยังต้องศึกษา^{๒๖} คือศึกษาอริสัจสี่ศึกษาบ้าง อธิจิตตศึกษาบ้าง อธิปัญญาศึกษาบ้าง ผู้ศึกษาศึกษาอยู่ เพื่อกำจัด บรรเทา ละ สงบ สลัดทิ้ง ระวัง ๒. พระอเสขะ ผู้ไม่ต้องศึกษา ผู้ศึกษาศึกษาเรียบร้อยแล้ว ผู้ดเว้นเพราะหมดสิ้นราคะ เพราะหมดสิ้นโทสะ เพราะหมดสิ้นโมหะแล้ว อยู่ใน (อริยาสธรรม) แล้ว ประพฤติจรณธรรมแล้ว^{๒๗} และพบอีกว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงตรัสเรียกอริยบุคคลทั้ง ๒ จำพวกว่า ทักขิณยบุคคล คือเป็นผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การให้อัญชลีเป็นนาคบุญอันยอดเยี่ยมของโลก^{๒๘}

ดังพุทธพจน์ว่า “ในโลกนี้มีทักขิณยบุคคล ๒ จำพวก ได้แก่ พระเสขะ (ผู้ยังต้องศึกษา) และพระอเสขะ (ผู้ไม่ต้องศึกษา) เป็นผู้ควรแก่ทักษิณาของทายกผู้บูชาอยู่ เป็นคนตรงทั้งทางกายทางวาจา ทางใจ”^{๒๙}

พระเสขะ หมายถึงพระอริยบุคคล ๗ จำพวก คือ ๑) พระโสดาปัตติมรรค ๒) พระโสดาปัตติผล ๓) พระสกทาคามีมรรค ๔) สกทาคามีผล ๕) พระอนาคามีมรรค ๖) พระอนาคามีผล

^{๒๕} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๘๓/๒๘๙.

^{๒๖} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๒๕/๓๑๒.

^{๒๗} วิ.ป. (ไทย) ๘/๒/๕.

^{๒๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๘๙/๑๐๔.

^{๒๙} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๒๘๐/๗๙.

๓) พระอรหันตมรรค^{๓๐} มีพระโสดาบัน เป็นต้น คือผู้ยังต้องศึกษาตามไตรสิกขา คือศีล สมาธิ และปัญญา^{๓๑} เพื่อละสังโยชน์ หรือประหานกิเลส ยังไม่บรรลอรหัตต ยังปรารถนาธรรมที่เกษมจากโยคะ อย่างยอดเยี่ยมอยู่^{๓๒} เพื่อบรรลธรรมสูงขึ้น จนถึงเป็นพระอรหันต์ คือ ผู้ประกอบด้วยสัมมาทิฏฐิที่เกิดพร้อมกับผล ๓ และมรรค ๔^{๓๓} ฯลฯ ประกอบด้วยสัมมาสมาธิสัมมาทิฏฐิที่เกิดพร้อมกับผล ๓ และมรรค ๔ เพราะเป็นผู้ได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ประการ คือ

๑) พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌา และ โทมนัสในโลกได้

๒) พิจารณาเป็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย ฯลฯ

๓) พิจารณาเป็นจิตในจิต ฯลฯ

๔) พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้^{๓๔}

บางข้อ เป็นผู้อาศัยแล้วตั้งอยู่ในเสขภูมิ อาศัยแล้วตั้งอยู่ในเสขภูมิ คือ

๑) รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นีทุกข์ นีทุกข์สมุทัย นีทุกข์โรธ นีทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา

๒) พิจารณา รู้ชัดว่า สมณะหรือพราหมณ์อื่นนอกศาสนานี้ผู้ที่แสดงธรรมจริงแท้แน่นอนเหมือนพระผู้มีพระภาคไม่มีเลย

๓) รู้ชัดว่า อินทรีย์ ๕ ประการคือ ๑) สัทธินทรีย์ ๒) วิริยนทรีย์ ๓) สตินทรีย์ ๔) ปัญญินทรีย์ อันมีคติ มีความเป็นเลิศ มีผล และมีที่สุด ท่านยังไม่ถูกต้องด้วยนามกาย แต่ท่านเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา^{๓๕} เป็นผู้มืธรรม ๖ ประการของพระเสขะ คือ ๑) ความเป็นผู้ไม่ชอบการงาน ๒) ความเป็นผู้ไม่ชอบการพูดคุย ๓) ความเป็นผู้ไม่ชอบการนอนหลับ ๔) ความเป็นผู้ไม่ชอบการคลุกคลีด้วยหมู่ ๕) ความเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย (หมายถึง สำรวมระวังอายตนะภายใน ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) ๖) ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค^{๓๖}

พระอเสขะ หมายถึงพระอรหันต์เป็นผู้ศึกษาสิกขาเรียบร้อยแล้ว เป็นพระอรหันตชีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หมายถึง สิ้นสังโยชน์ ๑๐ ประการ คือ ๑) กาม

^{๓๐} ที.ปา. ๑๑/๓๓๓/๒๒๔.

^{๓๑} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๖/๔๐.

^{๓๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๐/๘๑.

^{๓๓} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒๕/๑๘.

^{๓๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๗๘๔/๒๕๑.

^{๓๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๓๒/๓๓๗.

^{๓๖} อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๓๐๒/๔๗๗.

ราคะ ๒) ปฏิฆะ ๓) มานะ ๔) ทิฏฐิ ๕) วิจิกิจฉา ๖) สีสัพพตปราคาส ๗) ภวราคะ ๘) อิสสา ๙) มัจฉริยะ ๑๐) อวิชา

สังโยชน์เหล่านี้ เรียกว่า ภวสังโยชน์ เพราะผูกพันหมู่สัตว์ไว้ในภพน้อยภพใหญ่^{๓๗} เพราะอินทรีย์ ๕ ประการครบถ้วนบริบูรณ์ เพราะได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ครบบริบูรณ์ เป็นผู้อาศัยแล้วตั้งอยู่ในอเสขภูมิ คือรู้ชัดอินทรีย์ ๕ ประการ คือ ๑) สัทธินทรีย์ ๒) วิริยอินทรีย์ ๓) สตินทรีย์ ๔) สมาธิอินทรีย์ ๕) ปัญญาอินทรีย์ อันมีคติ มีความเป็นเลิศ มีผล และมีที่สุด ท่านยังไม่ถูกต้องด้วยนามกาย แต่ท่านเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา รู้ชัดว่าอินทรีย์ ๖ ประการจับดับทุกสิ่งโดยอาการทั้งหมดทุกอย่างไม่เหลือโดยประการทั้งปวง คือ ๑) จักขุอินทรีย์ ๒) โสณินทรีย์ ๓) ฆานินทรีย์ ๔) ชิวหินทรีย์ ๕) กายินทรีย์ ๖) มนินทรีย์ และอินทรีย์ ๖ ประการอื่นก็จักไม่เกิดในภพไหนๆ^{๓๘} ไม่มีเชื้อคืออุปาทานเหลืออยู่เลย ไม่มีการเวียนตายเวียนเกิด ภพใหม่ไม่มีอีกแล้ว^{๓๙}

๓.๑.๔ พระอริยบุคคล ๔ คู่ คือ ๘ บุคคล

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสว่า ในพระธรรมวินัยนี้มีรัตนะมาก มีรัตนะหลายชนิด คือ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘^{๔๐} มากเป็นที่อยู่ของพระอริยบุคคล ๘ จำพวกเปรียบด้วยมหาสมุทรเป็นที่อยู่ของสัตว์ขนาดใหญ่แล้วยังคุณให้พระศาสนาดำรงอยู่^{๔๑} คือ

พระอริยบุคคล ๔ คู่ ๘ บุคคล หมายถึง พระอริยบุคคล ๔ คู่^{๔๒} จัดตามขั้นการบรรลุมรรค ๔ ผล ๔ จึงรวมเป็น ๘ บุคคล ซึ่งจำแนกตามกิเลส คือ สังโยชน์ที่ละได้ในแต่ละขั้นพร้อมไปกับความก้าวหน้าในการบำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นบุคคลผู้ควรแก่ของที่เขานำมาถวาย ควรแก่ของต้อนรับ ควรแก่ทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก ได้แก่

๑. พระผู้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติมรรค และพระผู้บรรลุโสดาปัตติผล
๒. พระผู้ดำรงอยู่ในสกทามิมรรค และพระผู้บรรลุสกทามิผล
๓. พระผู้ดำรงอยู่ในอนาคามิมรรค และพระผู้บรรลุอนาคามิผล
๔. พระผู้ดำรงอยู่ในอรหัตตมรรค และพระผู้บรรลุอรหัตตผล^{๔๓}

^{๓๗} ม.มู.อ. (ไทย) ๑/๘/๔๗.

^{๓๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๓๖-๑๐๓๗/๓๓๘.

^{๓๙} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔๐๗/๒๗๖.

^{๔๐} อ.อ.ภ.ก. (ไทย) ๒๓/๑๐๙/๒๕๑.

^{๔๑} วิ.จ. (ไทย) ๗/๕๑๒/๓๐๙.

^{๔๒} อ.จ.ต.ก. (ไทย) ๒๑/๓๔/๕๔.

^{๔๓} อ.ภ.ป. (ไทย) ๓๖/๑๕๐/๒๒๙.

โสดาปัตติมรรคบุคคล คือบุคคลในขณะที่มีมรรคจิตเกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ที่เรียกว่าโสดาปัตติมรรคจิต โสดาปัตติมรรคบุคคลนี้นับเป็นอริยบุคคลขั้นแรกและได้ชื่อเป็นผู้เข้าถึงกระแสนิพพาน มรรคจิตในขั้นนี้จะทำลายกิเลสได้ดังนี้คือ (ในที่นี้จะใช้กิเลส ๑๐ ประกอบ อันเป็นรูปแบบประเภทหนึ่งของการแบ่งประเภทของกิเลส เป็นหลัก) มิจฉาทิฏฐิภิเลส และวิจิกิจฉาภิเลส

โสดาปัตติผลบุคคล หรือเรียกกันทั่วไปว่า โสดาบัน คือผู้ที่ผ่านโสดาปัตติมรรคมาแล้ว โดยคุณสมบัติที่สำคัญของโสดาบันคือ ปิดกั้นอบายภูมิจนโดยเด็ดขาด มีความแน่วแน่ว่าจะบรรลุพระอรหันต์ในวันข้างหน้า

สกทาคามีมรรคบุคคล คือบุคคลในขณะมรรคจิตเกิดขึ้นเป็นครั้งที่ ๒ ละกิเลสได้เท่ากับพระโสดาบัน แต่กิเลสที่เหลือให้เบาบางลง (ราคะ โทสะ และโมหะ)

สกทาคามีผลบุคคล คือผู้ที่ผ่านสกทาคามีมรรคมาแล้ว คุณสมบัติที่สำคัญของสกทาคามีผลบุคคล คือ ถ้ายังไม่สามารถบรรลุธรรมที่สูงขึ้นไปได้ในชาตินี้ก็จะกลับมาเกิดในโลกมนุษย์หรือเทวโลกอีกเพียงครั้งเดียว

อนาคามีมรรคบุคคล คือ บุคคลในขณะมรรคจิตเกิดขึ้นเป็นครั้งที่ ๓ ที่เรียกว่าอนาคามีมรรคจิตเพราะ สามารถทำลายกิเลสได้เด็ดขาดเพิ่มอีก ๒ ตัว คือกามฉันทะ และปฏิฆะ

อนาคามีผลบุคคล คือผู้ที่ผ่านอนาคามีมรรคมาแล้ว คุณสมบัติที่สำคัญของอนาคามีผลบุคคล คือ เมื่อหมดอายุขัยแล้วไปเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส เป็นรูปพรหมชั้นสูงอันเป็นที่อยู่ของผู้ที่ได้บรรลุเป็นพระอริยเจ้าชั้นอนาคามี

อรหัตตมรรคบุคคล คือบุคคลในขณะมรรคจิตเกิดขึ้นเป็นครั้งที่ ๔ ที่เรียกว่าอรหัตตมรรคจิต เพราะทำลายกิเลสที่เหลือทุกตัวได้อย่างหมดสิ้น จนไม่มีกิเลสใดๆ เหลืออีกเลย

อรหัตตผลบุคคล หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า พระอรหันต์ คือ ผู้ที่ห่างไกลจากบาปที่ก่อให้เกิดความเศร้าหมอง ละกิเลสที่นำไปสู่สภาพใหม่ได้แล้ว

สรุปได้ว่า จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น พระอริยบุคคล คือ บุคคลอันประเสริฐ จำแนกอย่างละเอียดได้ ๘ ประเภท อันประกอบด้วยมรรคบุคคล ๔ ประเภท และผลบุคคล ๔ ประเภท ดังนี้ คือ ๑) โสดาปัตติมรรคบุคคล และโสดาปัตติผลบุคคล ๒) สกทาคามีมรรค และสกทาคามีผลบุคคล ๓) อนาคามีมรรค และอนาคามีผลบุคคล ๔) อรหัตตมรรคบุคคล และอรหัตตผลบุคคล หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า พระอรหันต์

๓.๒ พระโสดาบัน

ศาสนาพุทธ แปลว่า คำสอนของผู้รู้แจ้งธรรมทั้งปวง^{๔๔} คือผู้รู้แจ้งด้วยพระองค์เองแล้วปลุกผู้อื่นให้รู้ตามด้วย มีทั้งหลักการ มีทั้งวิธีการที่นำไปสู่การปฏิบัติให้รู้แจ้ง อย่างที่พระองค์ทรง

^{๔๔} พ.ป. (ไทย) ๓๓/๑๖๒/๒๕๒.

รู้ได้ด้วย ทรงสั่งสอนพระธรรม เพื่อให้ชาวโลกพ้นจากทุกข์^{๔๕} มีความสุขสงบ จนถึงขั้นสูงสุด คือ บรรลุมรรค ผล นิพพาน สำเร็จเป็นพระอริยบุคคล แบ่งตามมรรคผลที่ได้ประหาณกิเลสแล้วเป็น ๔ ระดับ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์

๓.๒.๑ ความหมายของพระโสดาบัน

คำว่า โสดาบัน เป็นภาษาบาลี เป็นคำสมาสระหว่างคำว่า โสตะ แปลว่า กระแส กับคำว่า อาปนฺน แปลว่า ถึง ดังนั้นคำว่า โสดาบัน จึงแปลว่า ถึงกระแส หมายถึง ผู้เข้าถึงกระแสที่จะนำไปสู่พระนิพพาน^{๔๖} จะต้องได้บรรลุพระอริยัตถ์ผลในอนาคตอย่างแน่นอน เป็นบุคคลผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ อริยมรรคมีองค์ ๘ แปลว่า ทางมีองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ คือ ๑) สัมมาทิฐิ เห็นชอบ ๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ ๓) สัมมาวาจา เจรจาชอบ ๔) สัมมากัมมันตะ ทำการงานชอบ ๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ๖) สัมมาวายามะเพียรชอบ ๗) สัมมาสติ ระลึกรู้ชอบ ๘) สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นชอบ^{๔๗} เพราะคำว่า โสตะ เป็นชื่อของอริยมรรคมีองค์ ๘^{๔๘}

ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับพระสารีบุตรว่า “สารีบุตร ที่เรียกว่า โสดา โสดา โสดา เป็นอย่างไร” พระสารีบุตรกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อริยมรรคมีองค์ ๘...เป็นโสดา”^{๔๙}

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “สารีบุตรที่เรียกว่า ผู้บรรลุโสดาคือใคร” พระสารีบุตรกราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผู้ใดประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้เรียกว่า ผู้บรรลุโสดา...”^{๕๐}

ตามคัมภีร์อรรถกถา กล่าวว่า ธูสสิโล แปลว่า ผู้มีศีลประจำ จิตสสิโล แปลว่า ผู้มีศีลมั่นคง โสตาปนโน ได้แก่ ผู้เข้าถึงผลด้วยมรรคที่ เรียกว่า โสตะ อวินิปาตธมโม ได้แก่มีอันไม่ตกไปในอบายภูมิ ๔ เป็นสภาพ นิยโต ได้แก่ผู้เกี่ยวข้องกับคุณธรรมเครื่องกำหนด คือโสดาปัตติมรรค สมพปรายโน ได้แก่มีปัญหาเครื่องตรัสรู้พร้อม คือ มรรค ๓ เบื้องสูง ที่เป็นไปในเบื้องหน้า^{๕๑}

ทิฐุสมปนโน ได้แก่ พระอริยสาวก คือพระโสดาบันผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาในมรรค พระโสดาบันนั้นมีชื่อมาก เช่น ชื่อว่า ทิฐุสมปนโน ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฐิ ทสสนมปนโน ผู้ถึงพร้อมด้วยทสสนะ อาคโต อิมํ สทถมมํ ผู้มาถึงพระสัทธรรม ปสสโต อิมํ สทถมมํ ผู้เห็นพระสัทธรรมอยู่ เสกขานาณเธร สมณนาโคโต ผู้ประกอบด้วยญาณของพระเสกขะ เสกขาย วิชขาย สมณนาโคโค ผู้ประกอบด้วยวิชา ของพระเสกขะ ธมโสดสมาปนโน ผู้ถึงพร้อมด้วยกระแสธรรม อริโย

^{๔๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๐๓/๔๔๒.

^{๔๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๔.

^{๔๗} ส.ม. (บาลี) ๑๙/๑๐๐๑/๓๐๐. ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๐๑/๔๙๕.

^{๔๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/-/๕๘.

^{๔๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๔๓๐/๔๙๕.

^{๕๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๔๓๒/๔๙๕.

^{๕๑} อ.ต.ก.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๔๕๗.

นิพเพธิกปณฺโณจ ผู้มีปัญญาเครื่องชำแรกกิเลสอันประเสริฐ อมตทวารํ อาหจจ ติฏฺฐติ ผู้ตั้งอยู่ใกล้
ประตูประนิพพาน^{๕๒}

พระโสดาบัน^{๕๓} หมายถึง ผู้เข้าถึงกระแสพระนิพพาน คือเข้าสู่มรรคเป็นผู้ประกอบด้วย
อริยมรรคมีองค์ ๘ เพราะคำว่า โสตะ เป็นชื่อของอริยมรรคมีองค์ ๘^{๕๔} คือเดินทางถูกต้องตาม
อริยมรรคอย่างแท้จริง รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอินทรีย์ ๕
ประการ อินทรีย์ ๕ ประการ คือ ๑) สัทธินทรีย์ ๒) วิริยอินทรีย์ ๓) สตินทรีย์ ๔) สมาธิินทรีย์
๕) ปัญฺณินทรีย์^{๕๕} ตามความเป็นจริง เป็นผู้ไม่ตกไปในอบายภูมิ ๔ อบายภูมิ ๔ คือนรก กำเนิดสัตว์
ดิรัจฉาน แดนเปรต และพวกอสุรกาย^{๕๖} มีความแน่อนที่จะบรรลุเป็นพระอรหันต์ในวันข้างหน้า
ดังปรากฏข้อความในคัมภีร์สังยุตตนิกาย มหาวารวรรคว่า

พระโสดาบันเป็นผู้มั่นคง เลื่อมใสยิ่งในพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาค
พระองค์นั้น ฯลฯ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มี
พระภาค เป็นผู้มั่นคง เลื่อมใสยิ่งในพระธรรม ฯลฯ ในพระสงฆ์ ฯลฯ ไม่มีหาสปัญญา มีปัญญา
ร่าเริง เพราะเป็นผู้ทำสติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์
๗ และอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เจริญ^{๕๗} ไม่มีชวนปัญญา ชวนปัญญา มีปัญญารวดเร็ว เพราะ
เล่นไปเร็วในรูปที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน และเล่นไปเร็วในนิพพาน อันเป็นที่ดับชาติ
ชรา มรณะ โดยพิจารณาทำให้แจ่มแจ้ง ว่ามีความดับไปเป็นธรรมดา^{๕๘} ทั้งไม่ถึงพร้อมด้วย
วิมุตติ เขาจึงเป็นพระโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่อนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวัน
ข้างหน้า เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป แม้บุคคลนี้ก็พ้นจากนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ภูมิ
แห่งเปรต อบาย ทุกคติ และวินิบาต^{๕๙}

พระโสดาบัน คือผู้รู้ชัดคุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ อินทรีย์ ๕ ประการ
คือ ๑) สัทธินทรีย์ ๒) วิริยอินทรีย์ ๓) สตินทรีย์ ๔) สมาธิินทรีย์ ๕) ปัญฺณินทรีย์ ซึ่งเป็นตามความเป็น
จริง ปิดกั้นอบายภูมิ ๔ มีความแน่อนที่จะสำเร็จมรรคเบื้องสูง ๓ (สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค
และอรหัตตมรรค)^{๖๐} รู้แจ้งอริยสัจ^{๖๑} ไม่ถือกำเนิดในภพที่ ๘ ไม่ถือกำเนิดในภพที่ ๘ หมายถึง

^{๕๒} อก.ทุก.อ. (ไทย) ๑/๒/-/๑๔๘.

^{๕๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๔/๕๘.

^{๕๔} อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๔/๑๔๒.

^{๕๕} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘๔๕/๒๘๓.

^{๕๖} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/-/-/๔๒๖.

^{๕๗} ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๒/-/๕๗.

^{๕๘} ม.อ.อ. (ไทย) ๓/๒/-/๕๘.

^{๕๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๕๔๓/๕๓๔.

^{๖๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘๔๕/๒๘๓.

^{๖๑} พ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๓๒/๕๕๕.

ไม่เกิดในภพที่ ๘ เพราะท่านเหล่านั้นละสังโยชน์ ๓ ประการ (สัkkายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส) ได้แล้ว และจะเวียนเกิดเวียนตายในเทวโลกและมนุษย์โลกอย่างมากไม่เกิน ๗ ครั้ง แล้วบรรลอรหัตตผล เพราะนามรูปดับไปในภพที่ ๗ นั้นเอง^{๖๒} ไม่ทำอภิฐาน ๖ อภิฐาน ๖ หมายถึงฐานะอันหนัก ๖ ประการ ได้แก่ ๑) ขำมารดา ๒) ขำบิดา ๓) ขำพระอรหันต์ ๔) ทำโลหิตของพระพุทธเจ้าให้ห่อ ๕) ทำให้สงฆ์แตกกัน ๖) เข้ารีตศาสนาอื่น^{๖๓} เข้าถึงกระแสแห่งพระนิพพานเดินทางถูกต้องตามอริยมรรคอย่างแท้จริงเป็นครั้งแรก ละสังโยชน์ ๓ ประการ^{๖๔} คือ สัkkายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส พร้อมกับการบรรลุโสดาปัตติมรรคได้แล้วจะปรินิพพานภายในไม่เกิน ๗ชาติ^{๖๕}

ที่เรียกบุคคลผู้เป็นโสดาบันว่าบรรลุโสดาปัตติผล ก็เพราะผู้ได้บรรลุเกิดธรรมจักขุ (ดวงตาเห็นธรรม) ที่ปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน คือรู้ว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีการเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีการดับไปเป็นธรรมดา^{๖๖}

อีกนัยหนึ่ง พระโสดาบัน คือผู้ที่สมบูรณ์ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นทางสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทา หมายถึง อริยมรรคมีองค์ ๘^{๖๗} ดังเช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ ผู้เกิดธรรมจักขุ ธรรมจักขุ หมายถึงดวงตาเห็นธรรม คือ โสดาปัตติมรรคญาณ^{๖๘} อันปราศจากธุลี ปราศจากมลทินว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวงมีความดับไปเป็นธรรมดา” เมื่อได้ฟังธัมมจักกัปปวัตตนสูตร สำเร็จเป็นพระโสดาบันองค์แรก และนอกจากนี้พระผู้มีพระภาคเจ้ายังตรัสถึงพระโสดาบันไว้อีกว่า

พระโสดาบัน คือผู้ละธรรม ๓ ประการได้อย่างสิ้นเชิง โดยธรรม ๓ ประการ คือ สัkkายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส^{๖๙} ผู้ไม่ถือกำเนิดในภพที่ ๘ หมายถึงไม่เกิดในภพที่ ๘ เพราะท่านเหล่านั้นละสังโยชน์ ๓ ประการ (สัkkายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส) ได้แล้ว และจะเวียนเกิดเวียนตายในเทวโลกและมนุษย์โลกอย่างมากไม่เกิน ๗ ครั้ง แล้วบรรลอรหัตตผล เพราะนามรูปดับไปในภพที่ ๗ นั้นเอง^{๗๐} ไม่ทำอภิฐาน ๖ หมายถึงฐานะอันหนัก ๖ ประการ ได้แก่ ๑) ขำมารดา ๒) ขำบิดา ๓) ขำพระอรหันต์ ๔) ทำโลหิตของพระพุทธเจ้าให้ห่อ ๕) ทำให้สงฆ์แตกกัน

^{๖๒} พุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/-/๑๖๓-๑๖๔.

^{๖๓} พุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/-/๑๖๖.

^{๖๔} ม.มู.อ. (ไทย) ๑/๒/-/๑๕.

^{๖๕} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๕๑/๒๓๐.

^{๖๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๖๗๑/๕๙๕.

^{๖๗} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๖๖๔/๕๙๒.

^{๖๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๖๗๑/๕๙๕.

^{๖๙} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๓๓/๕๕๕.

^{๗๐} พุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/-/๑๖๓-๑๖๔.

๖) เข้ารีตศาสดาอื่น^{๗๑} ผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ไม่มีทางตกต่ำ ไม่มีทางตกต่ำ หมายถึงไม่ตกไปในอบาย ๔ คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน แดนเปรต และพวกอสุร^{๗๒} มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิสัมโพธิ ในที่นี้หมายถึงมรรค ๓ เบื้องสูง (สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตตมรรค)^{๗๓} ในวันข้างหน้า คือประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ประกอบด้วย

๑. ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม ฯลฯ
๒. ประกอบด้วยความไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ ฯลฯ
๓. ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะชอบใจ ไม่ขาด ฯลฯ^{๗๔} เป็นไปเพื่อสมาธิ

๓.๒.๒ กิเลสที่พระโสดาบันประหาณได้

การประหาณกิเลสของพระโสดาบันนั้น ในพระคัมภีร์ได้มีกล่าวอยู่ด้วยกัน ๒ ประเด็น คือ การประหาณสังโยชน์ และการประหาณกิเลส ดังจะได้กล่าวถึงทั้ง ๒ ประเด็นคือ

๑) การประหาณสังโยชน์ของพระโสดาบัน

สังโยชน์ หมายถึง กิเลสที่ผูกมัดใจสัตว์ไว้กับทุกข์ มี ๑๐ อย่าง คือ

๑. สักกายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวของตน
๒. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย
๓. สีลพัทพรามาส ความถือมั่นศีลพรต
๔. กามราคะ ความติดใจในกามคุณ
๕. ปฏิฆะ ความกระทบกระทั่งในใจ
๖. รูปราคะ ความติดใจในรูปธรรม
๗. อรูปราคะ ความติดใจในอรูปธรรม
๘. มานะ ความถือว่าตนเป็นนั่นเป็นนี่
๙. อุทธัจจะ ความฟุ้งซ่าน
๑๐. อวิชชา ความไม่รู้จริง^{๗๕}

องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า “ผู้เป็นพระโสดาบันย่อมมีจิตสงัดจากสักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลพัทพรามาส ทิฏฐานุสัย วิจิกิจฉานุสัย วิจิกิจฉา คือความลังเลสงสัยใน

^{๗๑} บุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/-/๑๖๖.

^{๗๒} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๕๘/๒๘๓.

^{๗๓} ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๑/-/๑๔๕.

^{๗๔} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๖๒๑/๕๗๐.

^{๗๕} วิ.ม.ห. (ไทย) ๑/๒๘๗/๒๑๔.

ฐานะ ๘ อย่าง คือ ๑) ความสงสัยในทุกข์ ๒) ความสงสัยในทุกขสมุทัย ๓) ความสงสัยในทุกขนิโรธ ๔) ความสงสัยในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ๕) ความสงสัยในส่วนเบื้องต้น ๖) ความสงสัยในส่วนเบื้องปลาย ๗) ความสงสัยต้นและส่วนเบื้องปลาย ๘) ความสงสัยในธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น คือความที่ปฏิเสธสมุปบาทมีวิชานี้เป็นปัจจัย^{๗๖} และเหล่ากิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับสัkkายทิฏฐิ เป็นต้นนั้น^{๗๗} เห็นได้ว่าพระโสดาบันประหาณสังโยชน์ได้ ๓ ประการคือ

๑. สัkkายทิฏฐิ ความเห็นว่าเป็นตัวเป็นตน เห็นว่าเป็นตัวเราของเรา^{๗๘} ยังติดแน่นในสมมติว่า เป็นตัวตน เราเขา เป็นนั่นเป็นนี่ มองไม่เห็นตามความเป็นจริงว่า สัตว์บุคคลเป็นเพียงองค์ประกอบต่างๆ มาประชุมกันเข้า ทำให้เกิดมีความเห็นแก่ตัว และความรู้สึกระทบกระทบทั้งปีบคั่นเป็นทุกข์ได้รุนแรง^{๗๙}

๒. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัยในอริยสัจ ในความเป็นไปของชีวิต ทำให้ไม่มั่นใจที่จะดำเนินชีวิตไปตามหลักธรรม

๓. สีลัพพตปรามาส คือความถือมั่นศีลพรต โดยสักว่าทำตามๆ กันไปอย่างงมงาย เห็นว่าบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยศีลพรต^{๘๐}

ว่าด้วยการสิ้นสังโยชน์ ๓ ประการ ของผู้บรรลุนั้นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ ดังนี้ “อุบาสิกาสูชาดาเป็นพระโสดาบันเพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า”^{๘๑} อุบาสกในนาฬิกาคามอีก ๕๑๐ คน ดับชีพแล้วเป็นพระ โสดาบัน เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป^{๘๒} ขวามคร มีจำนวนมากกว่า ๒,๔๐๐,๐๐๐ คน ผู้เคยบำรุงพระรัตนตรัยล่วงลับดับชีพไปแล้วเป็นพระโสดาบัน เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป^{๘๓} บุคคลเมื่อปฏิบัติตามที่สั่งสอนจักเป็นพระโสดาบัน เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้น...แม้บุคคลนี้ก็พ้นจากนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ภูมิแห่งเปรต อบาย ทุกคติ และวินิบาต^{๘๔} ภิกษุในธรรมวินัยนี้เป็นพระโสดาบัน เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป^{๘๕}”

^{๗๖} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๔๑/๑๐๓.

^{๗๗} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๓/๓๓.

^{๗๘} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๔/๕๙.

^{๗๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ผลิธัมม์ ในเครือ บริษัท สำนักพิมพ์เพ็ทแอนด์โฮม จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๔๐๘.

^{๘๐} พ.ม. (ไทย) ๒๙/๓๓/๓๓.

^{๘๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๘๙/๑๐๑.

^{๘๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๘/๒๐๖.

^{๘๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๐๖/๒๒๕.

^{๘๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๖/๑๑๕.

^{๘๕} อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๘๘/๑๓๕.

พระโสดาบันสามารถละอกุศลกรรมบถ ๖ ประการได้แล้ว คือ ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) อทินนาทาน (การลักทรัพย์) มิจฉาจาร (การประพฤติดีในกาม) มุสาวาท (การพูดเท็จ) ปิสุณาวาจา (การพูดส่อเสียด) และมิจฉาทิฏฐิ (ความเห็นผิด) ได้เด็ดขาดแล้ว^{๘๖} เชื่อว่าผู้ถึงพร้อมด้วยทัสสนะ ผู้มาสู่พระสัทธรรม ผู้ประกอบด้วยญาณของพระเสขะ ผู้ประกอบด้วยวิชาของพระเสขะ ผู้เข้าถึงกระแสธรรม ผู้มีปัญญาแทงตลอด ผู้ยืนจรตประตอมตะ^{๘๗}

นอกจากนี้ยังสามารถละราคะ โทสะ โมหะที่เป็นเหตุไปสู่อบายได้^{๘๘} ทำอาสวะ คือ กามาสวะ (อาสวะ คือ กาม) เป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย ภวาสวะ (อาสวะ คือ ภพเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย) ทิฏฐาสวะ (อาสวะ คือ ทิฏฐิ) อวิชชาสวะ (อาสวะ คือ อวิชชาเป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบาย) สิ้นไปด้วยโสดาปัตติมรรค^{๘๙} ที่เป็นเหตุให้สัตว์ไปสู่อบายสิ้นไป และละอุปาทาน ๓ คือ ทิฏฐุปาทาน สัมผัสอุปาทาน และอัตตวาหอุปาทานได้เด็ดขาด^{๙๐} ปิดกั้นอบายภูมิ ๔ ได้อย่างเด็ดขาด ซึ่งการประหณกิเลสที่ทำให้สัตว์ไปสู่อบายภูมินั้น ของยกมากล่าวเป็นประเด็นสำคัญอีกประเด็นหนึ่งดังต่อไปนี้

๓.๒.๓ การประหณกิเลสของพระโสดาบัน

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ปภัสสรมัททํ ภิกขเว จตฺถํ อคฺคณฺตฺเกหิ อูปกฺกิลเสหิ อูปกฺกิลสิฏฺฐิจฺ”^{๙๑} แปลว่า จิตนี้ประภัสสรผ่องใส แต่เศร้าหมองเพราะมีอุปกิเลสจรมา (จิตในที่นี้หมายถึง) ภวังคจิต คือจิตที่เป็นพื้นอยู่ระหว่างปฏิสนธิจิตกับจุติจิต คือตั้งแต่เกิดจนถึงตายในเวลาที่มีได้เสวยอารมณ์ทางทวาร ๖ มีจักขุทวารเป็นต้น และคำว่า ผุดผ่องหมายถึงผุดผ่องเพราะบริสุทธิ์ไม่มีอุปกิเลส ซึ่งอุปกิเลสมี ๑๖ ประการ มีอภิขณวิสมโสภะ คิดเพ่งเล็งอยากได้โดยไม่เลือกว่าควรหรือไม่ควร^{๙๒}

จากการศึกษาค้นคว้าเรื่องกิเลสที่ปรากฏในพระไตรปิฎกพบว่า อนังครสูตร ว่าด้วยผู้ไม่มีกิเลส ได้กล่าวไว้ว่า “สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน...ท่านพระสารีบุตรได้กล่าว ถึงบุคคล ๔ จำพวก ที่มีปรากฏอยู่ในโลก คือ

๑. บุคคลผู้มีกิเลส แต่ไม่รู้ตามความเป็นจริงว่า เรามีกิเลส...บัณฑิตกล่าวว่า เป็นบุรุษเลวทราม...

๒. บุคคลผู้มีกิเลส รู้ตามความเป็นจริงว่า เรามีกิเลส...บัณฑิตกล่าวว่า เป็นประเสริฐ...

^{๘๖} อัง.ติก.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๔๗.

^{๘๗} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๙๐/๖๑๕.

^{๘๘} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๙๐/๖๑๕.

^{๘๙} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๑๒/๑๓๖.

^{๙๐} ชุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๓๗๒.

^{๙๑} ชุ.ป.อ. (ไทย) ๗/๑/-/๖๔๙.

^{๙๒} อัง.เอก. (ไทย) ๒๐/๔๙/๙.

๓. บุคคลผู้ไม่มีกิเลส แต่ไม่รู้ตามความเป็นจริงว่า เราไม่มีกิเลส...บัณฑิตกล่าวว่า เป็นบุรุษเลวทราม...

๔. บุคคลใดไม่มีกิเลส รู้ตามความเป็นจริงว่า เราไม่มีกิเลส...บัณฑิตกล่าวว่า เป็นบุรุษประเสริฐ...”^{๙๓}

กิเลส หมายถึง ธรรมชาติที่เป็นเครื่องทำให้เศร้าหมอง หรือเร่าร้อน หรือ ธรรมชาติใด ย่อมทำให้เร่าร้อน ฉะนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อว่ากิเลส หรือสัมปยุตตธรรม คือจิต เจตสิก ย่อมเศร้าหมองด้วยธรรมชาติใด ฉะนั้น ธรรมชาติที่เป็นเหตุแห่งการเศร้าหมองของสัมปยุตตธรรมนั้น จึงชื่อว่า กิเลส^{๙๔} (ได้แก่ กิเลส ๑๐)

กิเลส ได้แก่ สภาวธรรมฝ่ายชั่วที่เป็นอกุศล มีอยู่ในสันดานของปุถุชนทุกคน ทำให้จิตเสื่อมทราม ชักจูงให้ทำความชั่ว ความชั่ว หมายถึง บาป ในทางพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่นำไปสู่หนทางแห่งความเสื่อมทราม ยังผู้กระทำความบาปนั้นให้ได้รับความเดือนร้อนและเป็นทุกข์^{๙๕} ต่างๆ มีวิเคราะห์ว่า ธรรมชาติใดย่อมทำให้เศร้าหมองเร่าร้อน ธรรมชาตินั้น ชื่อว่า “กิเลส”^{๙๖}

เนื่องจากกิเลสเป็นสภาพธรรมที่เศร้าหมองและเร่าร้อน ทำให้สัตว์ทั้งหลายที่ยังมีกิเลสให้ต้องเศร้าหมองและเร่าร้อน เข้าถึงอบาย^{๙๗} มี ๑๐ ประการดังนี้

๑. โลกกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะยินดีอยากได้
๒. โทสกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะไม่พอใจ ขุ่นเคือง
๓. โมหกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะความมัวเมาลุ่มหลง
๔. มานะกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะความทะนงตนถือตัว
๕. มิจฉาทิฎฐิกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะความเห็นผิดจากเหตุผลตามความเป็นจริงว่า บาป-บุญไม่มี นรก-สวรรค์ไม่มี เป็นต้น
๖. วิจิกิจฉากิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะความลังเลสงสัยในพระพุทธรูปธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น
๗. ถีนกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะหดหู่ท้อถอยจากความเพียร
๘. อุทธัจจกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะเกิดฟุ้งซ่านไปในอารมณ์ต่างๆ
๙. อหิริกิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะไม่ละอายในการกระทำความบาป^{๙๘}

^{๙๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๓-๕๔/๓๒.

^{๙๔} พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, **ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ ๓, ๗**, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๐๒.

^{๙๕} พุ.อ. (ไทย) ๒๕/๔๘/๒๗๖.

^{๙๖} พุ.อ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๓๖๓.

^{๙๗} พุ.ม.อ. (ไทย) ๕/๑/-/๒๐๗

^{๙๘} พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๕๑/๔๑๒.

๑๐. อโนตตปปิเลส เศร้าหมองและเร่าร้อน เพราะไม่เกรงกลัวผลของการ
กระทำความบาป^{๙๙}

กิเลสทั้ง ๑๐ ประการ จำแนกตามการแสดงออก ได้เป็น ๓ ระดับ คือ วิติกมกิเลส หรือกิเลสอย่างหยาบ คือ กิเลสที่แสดงออกทางกาย และทางวาจา เพราะควบคุมไม่พฤติกรรม ไม่ได้ จนแสดงออกมาเป็น กายทุจริต วาจทุจริต อันทำให้เกิดความเดือดร้อน ต่อตนเอง และสังคม ส่งผลให้เมื่อตายต้องไปเกิดยังอบายภูมิ ตามความในพระไตรปิฎกที่มีปรากฏว่า บุคคลผู้กระทำความทุจริต วาจทุจริตคือ “มาตาสีเทพสารธิถูกพระเจ้าเนมิตรัสถามแล้ว จึงได้ทูลพยากรณ์วิบากของเหล่าสัตว์ผู้ทำชั่วไว้ตามที่ทราบแต่พระเจ้าเนมินั้นผู้ไม่ทรงทราบ ว่า ชนเหล่าใดในมนุษยโลก ผู้มีกำลัง มีกรรมอันเป็นบาปย่อมเปียดเบียน ดำว่าผู้อื่นซึ่งมีกำลังน้อย ชนเหล่านั้นผู้มีความหยาบช้า ทำบาปแล้วย่อมตกลงสู่แม่น้ำเวตตรณี เป็นแม่น้ำที่ตั้งขึ้นตามฤดูซึ่งมีกรรมเป็นเหตุ เหล่านายนิรยบาลในรณนั้นถืออาวุธ มีดาบ หอก หอกขัด ฆมวก และพลองเป็นต้นที่ลุกเป็นไฟ เข้าประหาร ทิ่มแทง ทูตสัตว์นรกทั้งหลาย”^{๑๐๐}

ฝูงสุนัขดำ ฝูงสุนัขต่าง ฝูงแร้ง ฝูงกาปากเหล็กที่น่ากลัว รุมกัดจิกกินสัตว์นรก ความกลัวย่อมเกิดแก่เรา...ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่งเป็นคนตระหนี่เหนียวแน่น มีธรรมลามก บริภาษ เปียดเบียน ดำว่าสมณะและพราหมณ์ ชนเหล่านั้นผู้มีความหยาบช้า ทำบาปแล้ว จึงถูกฝูงกาปากเหล็ก รุมกัดจิกกิน สัตว์นรกเหล่านั้นมีร่างกายลุกโชน เดินเหยียบแผ่นดินเหล็กที่ลุกโชน นายนิรยบาลทั้งหลายโบยตีด้วยกระบองเหล็กอันร้อน...ชนเหล่าใดในมนุษยโลกเป็นผู้มีธรรมอันชั่วช้า เปียดเบียน ดำว่าชายหญิงผู้ไม่มีธรรมอันชั่วช้า ชนเหล่านั้นผู้มีความหยาบช้า มีกรรมหยาบช้า ทำบาปแล้ว จึงถูกทุบตีด้วยกระบองเหล็กนอนอยู่^{๑๐๑} “สัตว์ที่ประกอบด้วยกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต...สัตว์เหล่านั้นหลังจากตายแล้วไปบังเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก”^{๑๐๒}

๑) ปริยฐานกิเลสหรือกิเลสอย่างกลาง เป็นกิเลสที่คุกรุ่น กลุ่มรุมจิตอยู่ภายในใจ ให้เดือดร้อน ไม่แสดงออกมาทางกายวาจา แต่เป็นประเภทอุปกิเลสที่ทำให้ใจ มัวหมอง ทำให้ใจไม่ผ่องใส เป็นกิเลสประเภทนิรวณกัณจิตไม่ให้พัฒนา ซึ่งกิเลสเหล่านี้ ถ้ามีสิ่งเข้ามาก่อวนก็จะฟุ้งขึ้นมาทำให้กลัดกลุ้ม เร่าร้อนด้วยอำนาจระคะ ทำให้เคียดแค้นเจ็บใจด้วยอำนาจพยาบาท หรือทำให้ฟุ้งซ่านและรำคาญสงบใจไม่ได้ด้วยอำนาจอุทัจจกุกุจะ เป็นต้น บางครั้งก็เรียกว่า นิรวณกิเลส พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า สามารถข่มไว้ได้ด้วยอำนาจของสมาธิ และยังได้ทรงตรัสว่า “กิเลส

^{๙๙} ม.ม.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๒๕๕.

^{๑๐๐} พุ.ชา.อ. (ไทย) ๓/๑/-/๑๖๖.

^{๑๐๑} พุ.ชา.สกุจิ. (ไทย) ๒๘/๓๖/๕๔๐-๕๔๕.

^{๑๐๒} วิ.ป. (ไทย) ๘/๙๙๒/๔๘๔.

อย่างกลาง คือ กามวิตก (ความตรึกในกาม) พยาบาทวิตกความตรึกในพยาบาท วิหิงสาวิตก (ความตรึกในความเป็ดเบียน)”^{๑๐๓}

๒. อนุสัยกิเลส หรือกิเลสอย่างละเอียด กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน (เหมือนยักซ์หลัก) คือความตรึกหรือความนึกคิดถึงญาติ ความตรึกหรือความนึกคิดถึงชนบท ความตรึกหรือความนึกคิดเพื่อความเป็นผู้ไม่ตาย ความตรึกหรือความนึกคิดที่ประกอบด้วยความเอ็นดูผู้อื่น ความตรึกหรือความนึกคิดที่ประกอบด้วยลาภ สักการะ และความสรรเสริญ ความตรึกหรือความนึกคิดที่ประกอบด้วยความไม่ดูหมิ่น^{๑๐๔} ไม่สามารถกำจัดได้ด้วยอำนาจของศีลและสมาธิ เพราะเป็นกิเลสประเภทอนุสัยซึ่งนอนเนื่องสงบนิ่งอยู่ในชั้นสันดานตามเหตุปัจจัย คือ จิตใจของแต่ละบุคคลสังเกตเห็นได้ยากและเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนี้อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสว่า สามารถกำจัดได้ด้วยอำนาจของปัญญา^{๑๐๕}

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงเปรียบเทียบเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ใน ปังสุธวัฏสูตร ว่าด้วยคนล้างฝุ่นล้างทองดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย ทองมีสิ่งที่ทำให้เศร้าหมองอย่างหยาบ คือ ดินร่วน ทราย ก้อนกรวด และกระเบื้อง คนล้างฝุ่น ร่อนทองนั้นในรางน้ำแล้ว ล้างซ้ำหลายๆ ครั้ง เมื่อสิ่งที่ทำให้เศร้า หมองอย่างหยาบนั้นถูกทำให้หมดไป ล้างไปแล้ว ทองยังคงมีสิ่งที่ทำให้เศร้าหมองอย่างกลาง คือ ก้อนกรวดอย่างละเอียด ทรายอย่างหยาบ คนล้างฝุ่นหรือลูกมือของคนล้างฝุ่น ล้างทองนั้นซ้ำหลายๆ ครั้ง เมื่อสิ่งที่ทำให้เศร้าหมองอย่างกลางนั้นถูกทำให้หมดไป ล้างไปแล้ว ทองยังมีสิ่งที่ทำให้เศร้าหมองอย่างละเอียด และสะเก็ดกะลาพัก คนล้างฝุ่นหรือลูกมือของคนล้างฝุ่น ล้างทองนั้นซ้ำหลายๆ ครั้ง เมื่อสิ่งที่ทำให้เศร้าหมองอย่างละเอียดนั้นถูกทำให้หมดไป ล้างไปแล้ว ก็ยังคงเหลือเขม่าทองอยู่อีก ช่างทองหรือลูกมือของช่างทอง ใส่ทองลงในเบ้าหลอม เป่าทองนั้น เป่าแล้วเป่าอีก เป่าจนได้ที่ ทองนั้นก็ยังไม่ติดสนิทแนบเป็นเนื้อเดียวกัน ยังไม่หายกระด้าง ไม่อ่อน ใช้การไม่ได้ ไม่ผุดผ่อง แดกง่าย และใช้งานได้ดี ช่างทอง หรือลูกมือของช่างทอง เป่าทองนั้น เป่าแล้วเป่าอีก เป่าจนได้ที่ในสมัยใด สมัยนั้นทองนั้นถูกเป่า ถูกเป่าแล้วเป่าอีก ถูกเป่าจนได้ที่ ติดสนิทแนบเป็นเนื้อเดียวกัน หมดความกระด้าง เป็นของอ่อน ใช้การได้ ผุดผ่อง ไม่แดกง่าย ใช้งานได้ดี เขามุ่งหมายจะทำเครื่องประดับชนิดใดๆ คือแผ่นทอง ต่างหู สร้อยคอ หรือมาลัยทอง เครื่องประดับชนิดนั้น ย่อมอำนวยความสะดวกให้ได้ ฉันใด ฉันนั้นเหมือนกันแล อุปกิเลสอย่างหยาบ คือ กายทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วย กาย) วจีทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยวาจา) มโนทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยใจ)...อุปกิเลส อย่างกลาง คือ

^{๑๐๓} จิตตวนโณ ภิกษุ (พิจิตร จิตตวนโณ), การพัฒนาจิตภาคหนึ่ง, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏ, ๒๕๔๗), หน้า ๓๕.

^{๑๐๔} จิตตวนโณภิกษุ (พิจิตร จิตตวนโณ), การพัฒนาจิตภาคหนึ่ง, หน้า ๓๕.

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

กามวิตก(ความตรึกในทางกาม) พยาบาทวิตก(ความตรึกในทางพยาบาท) วิหิงสาวิตก (ความตรึกในความเบียดเบียน)...อุปกิเลสอย่างละเอียด คือ ความนึกคิดถึงชาติ ความนึกคิดถึงชนบท และความนึกคิดที่ประกอบด้วยความไม่ดูหมิ่นของภิกษุผู้บำเพ็ญอธิจิตยังมีอยู่ ภิกษุผู้มีความคิด เป็นคนฉลาดละบรรเทาอุปกิเลสอย่างละเอียดนั้น ทำให้สิ้นไปให้ถึงความไม่มีเมื่อละได้เด็ดขาด ทำให้สิ้นไปแล้ว^{๑๐๖}

การกำจัดกิเลสทั้งหมดนี้ให้หมดสิ้นไปได้ ต้องดำเนินการตามแนวทางมรรคมืองค์ ๘ เท่านั้น โดยการทำให้สมบูรณ์ในไตรสิกขา คือ ศีลสิกขา จิตตสิกขา(สมาธิ) และปัญญาสิกขา ได้แก่ กระบวนการฝึกฝนอบรมจิตตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เจริญวิปัสสนาภาวนา และเมื่อยังกำจัดกิเลสต่าง ๆ ไม่ได้ กิเลสต่างๆ เหล่านี้ ก็จะเป็นสภาพธรรมที่เกิดประกอบกับจิตตามเหตุปัจจัยและเป็นสิ่งที่บดบังไม่ให้เกิดปัญญารู้เห็นตามความเป็นจริง เพราะจะคอยขวางกั้นจิตใจของ ผู้ปฏิบัติธรรมไม่ให้ดำเนินไปตามอริยมรรคมืองค์ ๘ ได้โดยง่ายอันเป็นอุปสรรคต่อการปฏิบัติธรรม และการบรรลุธรรมอย่างแท้จริง จึงเป็นสิ่งที่ต้องรีบกำจัดให้หมดสิ้นจากใจ

จากที่กล่าวไว้แล้วว่า กิเลสเป็นสาเหตุให้เกิดบาป ซึ่งบาป ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ความชั่ว เป็นสิ่งนำไปสู่หนทางแห่งความเสื่อมทราม ยังผู้กระทำบาปนั้นให้ได้รับความเดือดร้อนและเป็นทุกข์ ส่งผลให้ต้องไปตกอบายภูมิและสาเหตุที่ทำให้เกิดบาป คือ ตัณหา และทิฐิ^{๑๐๗} โดยรากเหง้าแห่งตัณหาและมิฉนาทิฐิ คือ

- ๑) อวิชชา (ความไม่รู้)
- ๒) อโยนิโสมนสิการ (ความไม่ทำไว้ในใจโดยแยบคาย)
- ๓) อัสมิมานะ (ความถือตัว)
- ๔) อหิริกะ (ความไม่ละอายต่อบาป)
- ๕) อนอตตัปปะ (ความไม่เกรงกลัวต่อวิบากกรรม) และ
- ๖) อุทธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน)

คัมภีร์อรรถกถาอธิบายถึง ตัณหาและทิฐิว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “เราย่อมเห็นหมู่สัตว์นี้ผู้ไปในตัณหาในภพทั้งหลาย ดันรนอยู่ในโลก นรชนทั้งหลายที่เลว ยังไม่ปราศจาก ตัณหาในภพน้อยภพใหญ่ ย่อมรำไรใกล้ปากมัจจุ ท่านทั้งหลายจงเห็นหมู่สัตว์ผู้ดันรนอยู่ในวัฏฏ ที่ยึดถือว่าของเรา เหมือนฝูงปลาดันรนอยู่ในน้ำน้อย อันมีกระแสสิ้นไป นรชนเห็นโทษเมื่อนั้นแล้ว ไม่ทำซึ่งตัณหาเครื่องเกี่ยวข้องในภพทั้งหลาย พึงเป็นผู้ไม่ ยึดถือว่าของเราประพฤติเที่ยวไป ความยึดถือว่า

^{๑๐๖} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๔๑/๓๔๑-๓๔๒.

^{๑๐๗} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๒๕/๑๐๔.

ของเรา ได้แก่ ความยึดถือของเรา ๒ อย่าง คือความยึดถือของเราด้วยตัณหาและความยึดถือด้วยทิฐิ^{๑๐๘}

ผู้เป็นมิจฉาทิฐิ เรากล่าวว่ามีคติ ๑ ใน ๒ อย่าง คือ นรก หรือกำเนิดเดรัจฉาน^{๑๐๙} เหล่าสัตว์ที่ประกอบด้วยมิจฉาทิฐิ หลังจากตายแล้วย่อมไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก^{๑๑๐} บุคคลผู้มีปัญญาทึบประกอบด้วยมิจฉาทิฐิ หลังจากตายแล้ว จะไปเกิดในนรก^{๑๑๑} ซึ่งมิจฉาทิฐิ จะประหลาดให้สิ้นซากได้ ก็ด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนา บรรลุโสดาปัตติมรรคญาณเพียงเท่านั้น^{๑๑๒} กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับมิจฉาทิฐิ คือ โสดาปัตติมรรคเท่านั้น^{๑๑๓} ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

บุคคลเมื่อรู้เห็นจักขุโดยความไม่เที่ยง...เห็นรูปโดยความไม่เที่ยง...เห็นจักขุวิญญาณโดยความไม่เที่ยง...เห็นจักขุสัมผัสโดยความไม่เที่ยง จึงละมิจฉาทิฐิได้ ฯลฯ เมื่อรู้เห็นแม้ความสวຍอารมณ์ที่เป็นสุข หรือทุกข์ หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความไม่เที่ยง (โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นอนัตตา) จึงละมิจฉาทิฐิได้บุคคลเป็นความนี้ จึงละมิจฉาทิฐิได้ (พระโสดาบัน)^{๑๑๔}

เมื่อบรรลุโสดาบัน แล้ว เป็นผู้มีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพราะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ๕ ประทานมิจฉาทิฐิและวิจิกิจฉาได้อย่างเด็ดขาด ปิดกั้นอบายภูมิได้อย่างเด็ดขาด เจตนาที่จะละเมิดศีล ๕ ไม่มีอีก

สรุปได้ว่า คำว่าบาปย่อมไม่เป็นที่ปรารถนาของมนุษย์ทุกคน ไม่ว่าผู้นั้นจะนับถือศาสนาใด หรือเป็นคนพาลไร้ศาสนา ก็ย่อมรู้สึกไม่ดีทุกครั้งที่ถูกเรียกว่าเป็นคนบาป หรือถูกตำหนิว่าทำบาป แม้ในขณะนั้นกำลังฆ่าสุกร อยู่ก็ตาม เพราะบาป เป็นชื่อของความชั่ว ตามที่ได้กล่าวมาแล้ว อันเป็นเหตุนำมาซึ่งความทุกข์กาย ความทุกข์ใจ ในทางพุทธศาสนา พระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ารู้แจ้งว่า บาป อันมีสาเหตุมาจากตัณหาและทิฐิ ทำให้มวลสรรพสัตว์หลังจากตายแล้วต้องไปสู่อบายภูมิ แต่ด้วยพระปัญญาของพระพุทธองค์ ทรงทราบเงื่อนไขว่า บาปที่กระทำอันเป็นเหตุให้ต้องไปสู่อบายภูมินั้นไม่สามารถลบล้างได้ แต่สามารถหลีกเลี่ยงจากการที่จะต้องไปรับวิบากกรรมใดๆ ในอบายภูมิอีกต่อไปได้ สาเหตุที่ทำให้ต้องไปเกิดในภพใหม่ (เช่นอบายภูมิ เป็นต้น) คือ กิเลสตัณหา ซึ่งสามารถชำระล้างได้อย่างเป็นขั้นตอนด้วยมรรคญาณเท่านั้น

^{๑๐๘} ชุ.ม.อ. (ไทย) ๕/๑/๕๔-๕๖/๑๘๐.

^{๑๐๙} ที.สี. (ไทย) ๙/๕๐๙/๒๒๔.

^{๑๑๐} อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๐๔/๓๙.

^{๑๑๑} ชุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๓๒/๓๗๙.

^{๑๑๒} อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๒/-/๓๓๙.

^{๑๑๓} อง.สตตก.อ. (ไทย) ๓๗/๔/-/๑๙๐.

^{๑๑๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๖๕/๒๐๐.

๓.๒.๔ ประเภทของพระโศดบัน

จากการศึกษาค้นคว้าค้นคว้าคัมภีร์ยังพบว่าพระโศดบันบุคคลแม้ละกิเลสได้เพียง ๒ อย่าง (มิฉนทวิญญูกิเลสและวิจิกิจฉากิเลส) หรือละสังโยชนได้เพียง ๓ ประการ (สัฎกายทิญญู วิจิกิจฉา^{๑๑๕} และสัลลพตปราคมาส) แต่ท่านก็ตัดสังสารวัฏลงได้มาก ตามประเภทแห่งพระโศดบัน มี ๓ ประเภท ดังนี้ คือ

๑. เอกพิชีโศดบัน ได้แก่พระโศดบันที่สร้างบารมีมาแก้กรรมมากด้วยปัญญาเจริญสมถภาวนานาน้อย เจริญวิปัสสนามาก เมื่ออินทรีย์แก้กรรมก็สามารถบรรลุมรรค ผลได้รวดเร็ว พระโศดบันประเภทนี้ จะปฏิสนธิอีกเพียงชาติเดียวก็จะบรรลุอรหัตตผล^{๑๑๖} เป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาแล้วดับขันธเข้าสู่นิพพาน

เอกพิชีโศดบัน เป็นผู้สมทานศึกษาในไตรสิกขาบท ยังไม่สมบูรณ์ แต่เป็นผู้รักาศิลบรสิทุธิไม่ต่างพร้อย ผิกฝนสมาธิปัญญาอยู่ในเกณฑ์ได้ดี และเป็นผู้กำลังศึกษาและปฏิบัติทางสายตรง^{๑๑๗} ก่อน สังโยชน ๓ ประการ คือสัฎกายทิญญู วิจิกิจฉา และสัลลพตปราคมาสสิ้นไป ปิดกั้นอบายภูมิ ๔ ได้เด็ดขาด จะตรัสรู้มรรค ๓ เบื้องสูง ในภพหน้า อย่างแน่นอน ดังพระพุทธพจน์ว่า

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ปกติทำศีลให้บริบูรณ์ มีปกติทำสมาธิพอประมาณ มีปกติทำปัญญาพอประมาณ เพราะสังโยชน ๓ สิ้นไป เธอจึงเป็นเอกพิชีโศดบัน เกิดเป็นมนุษย์เพียงภพเดียว ก็ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้^{๑๑๘} บุคคลบางในโลกนี้ เพราะสังโยชน ๓ ประการสิ้นไป เป็นโศดบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้าบุคคลนั้นเกิดเป็นมนุษย์ภพเพียงเท่านั้นก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นเอกพิชี^{๑๑๙}

๒. โกลังโกลโศดบัน ได้แก่ พระโศดบันที่สร้างบารมีมาปานกลาง มีปัญญาและสมาธิเท่าๆ กัน เจริญวิปัสสนาภาวนาและสมถภาวนาพอๆ กัน เมื่ออินทรีย์แก้กรรมก็สามารถบรรลุมรรค ผลได้อย่างปานกลาง พระโศดบันประเภทนี้จะปฏิสนธิในเทวภูมิหรือมนุษย์ภูมิ (ไม่เกิดในตระกูลต่ำ คือเกิดในตระกูลที่มีโอกาสสมบัติมากเท่านั้น) ๒-๖ ชาติเป็นอย่างมากก็จะบรรลุอรหัตตผลเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาแล้วดับขันธเข้าสู่ปรินิพพาน ดังมีพุทธพจน์ว่า

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ปกติทำศีลให้บริบูรณ์ มีปกติทำสมาธิพอประมาณ มีปกติทำปัญญาพอประมาณ เพราะสังโยชน ๓ สิ้นไป เธอจึงเป็นโกลังโกลโศดบัน ท่องเที่ยวไปสู่

^{๑๑๕} ที.สี. (ไทย) ๙/๑๓๔/๔๙๔.

^{๑๑๖} ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๖๐/๒๓๐.

^{๑๑๗} อง.ติก.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๒๔๐.

^{๑๑๘} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๒๘/๓๑๘.

^{๑๑๙} อภิ.ป. (ไทย) ๓๖/๓๓/๑๕๔.

ตระกูล ๒ หรือ ๓ ตระกูล แล้วทำที่สุดแห่งทุกข์ได้^{๑๒๐} บุคคลบางในโลกนี้ เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า บุคคลนั้นท่องเที่ยวไป ๒ หรือ ๓ ตระกูลแล้วจักจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นโกลังโกละ^{๑๒๑}

๓. สัตตักขัตตุปรมโสดาบัน ได้แก่ พระโสดาบันที่สร้างบารมีมาอย่างอ่อน มีสมาธิมาก แต่ปัญญาน้อย เจริญสมณภาวนามาก เจริญวิปัสสนาภาวนา น้อย เมื่ออินทรีย์แก่กล้า

ก็สามารถบรรลุมรรค ผล อย่างเชื่องช้า แต่อย่างไรก็ตาม พระโสดาบันประเภทนี้จะปฏิสนธิใน มนุษยภูมิหรือเทวภูมิอีกเพียง ๗ ชาติ^{๑๒๒} ก็จะบรรลุอรหัตตผล เป็นพระอริยบุคคลใน พระพุทธศาสนาแล้วดับขันธเข้าสู่ปรินิพพาน อีกนัยหนึ่ง หมายถึงพระโสดาบันผู้ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๓ ประการได้แล้ว เป็นผู้ไม่ตกไปในอบายภูมิ ๔ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิคือมรรค ๓ เบื้อง สูงได้แก่ สกทาคามีมรรคอนาคามีมรรค อรหัตตมรรค ในวันข้างหน้า เมื่อจะเกิดในภพใหม่เป็นเทวดา หรือมนุษย์ก็เกิดไม่เกิน ๗ ชาติ^{๑๒๓}

บุคคลบางคนในโลกนี้มีปกติทำศีลให้บริบูรณ์ มีปกติทำสมาธิพอประมาณ มีปกติทำปัญญา พอประมาณ มีศีลประจำตัว และมีศีลมั่นคงในสิกขาบท สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เธอจึงเป็นสัตตักขัตตุปรมโสดาบัน ท่องเที่ยวไปในเทวดา และมนุษย์อย่างมาก ๗ ครั้งแล้วทำที่สุดแห่งทุกข์ได้^{๑๒๔} บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์ ๓ สิ้นไป เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า บุคคล นั้นท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลก ๗ ชาติแล้วจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสัตตักขัตตุปรมะ^{๑๒๕}

พระโสดาบันทั้ง ๓ ประเภท มีคุณสมบัติที่เหมือนกันและแตกต่างกัน คือคุณสมบัติที่ เหมือนกันคือ การศึกษาและปฏิบัติในไตรสิกขา พระโสดาบันทั้ง ๓ ประเภทเป็นผู้มีศีลบริบูรณ์ มี ศีลประจำตัว และมีศีลมั่นคง ไม่ว่าจะอยู่ในเพศบรรพชิตหรือคฤหัสถ์ สามารถควบคุมพฤติกรรม ปกติของความเป็นมนุษย์ได้ ผูกอบรมกายและวาจาของตนให้สุจริตอยู่ในกรอบของสังคัมที่ตนเอง อยู่ได้เป็นอย่างดี มีสมาธิและปัญญาพอประมาณ คือผูกอบรมจิตให้มีสภาพที่หนักแน่นมั่นคง ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วุ่นวาย ไม่เดือดร้อน ประกอบกับมีคุณธรรมอยู่ในจิตใจ มีปัญญาคือความรู้ที่เข้าใจ ชีวิต ความเป็นจริงของโลกอย่างมีเหตุผล เรียกได้ว่าเป็นผู้จัดระเบียบชีวิตตนเองและเป็นที่พึ่งของ

^{๑๒๐} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๒๘/๓๑๘.

^{๑๒๑} อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๓๒/๑๕๔.

^{๑๒๒} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๖๐/๒๓๐.

^{๑๒๓} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๓/๑๔๑.

^{๑๒๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๒๗/๓๑๕.

^{๑๒๕} อภิ.ปุ. (ไทย) ๓๖/๓๒/๑๕๔.

สังคมได้อย่างสมบูรณ์ ละสังโยชน้อย่างหยาบได้ ๓ ประการเบื้องต้นได้อย่างเด็ดขาดเหมือนกัน เป็นผู้แนบนอนว่าจะไม่มีทางตกต่ำไปเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔ และจะไม่ทำอภิสฐาน ๖ ประการเด็ดขาด ในที่นี้หมายถึง ฐานะอันหนัก ๖ ประการ ได้แก่ ๑) ข้ามารดา ๒) ข้ามบิดา ๓) ข้ามพระอรหันต์ ๔) ทำโลหิตของพระพุทธเจ้าให้ห่อ ๕) ทำสงฆ์ให้แตกกัน ๖) เข้ารีตศาสนาอื่น^{๑๒๖} ดังพุทธพจน์ว่า “พระโสดาบันนั้นพ้นจากอบายทั้ง ๔ และจะไม่ทำอภิสฐาน ๖”^{๑๒๗} สามารถทำที่สุดแห่งทุกข์คือบรรลुพระอภิสัตถผลในวันข้างหน้าอย่างแน่นอน

คุณสมบัติที่แตกต่างกันคือ ชาติที่จะต้องเกิด สาเหตุที่ทำให้พระโสดาบันมีชาติเกิดที่แตกต่างกัน คือ กำลังแห่งอินทรีย์^{๑๒๘} และด้วยความมุ่งมั่นต่ออริยมรรคเบื้องต้นที่สั่งสมมา เอกพีชีโสดาบันนั้นจะไปเกิดและมีอัตภาพเป็นมนุษย์อีกเพียงครั้งเดียว โกลังโกลโสดาบัน จะเกิดอีก ๒ หรือ ๓ ภพ ในกามาวจรภูมิ สัตตักขัตตูปรมโสดาบัน จะเกิดอีกไม่เกิน ๗ ชาติในกามาวจรภูมิและจะไม่เกิดในภพที่ ๘ อย่างเด็ดขาด เพราะพระพุทธองค์ได้ตรัสว่า “พระโสดาบันเหล่าใดรู้แจ้งอริยสัจที่พระศาสดาผู้มีปัญญอันลึกซึ้งแสดงแล้ว ถึงแม้ว่าพระโสดาบันเหล่านั้นจะประมาทไปบ้างท่านเหล่านั้นก็จะไม่ถือกำเนิดในภพที่ ๘”^{๑๒๙}

๓.๒.๕ ศีล สมาธิ ปัญญา / ไตรสิกขาของพระโสดาบัน

ธรรมะอันเป็นหลักปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงสอน ได้แก่การเจริญภาวนา เจริญมรรคมีองค์ ๘ เพื่อทำอริยมรรคอริยผลให้แจ้งตามแนวไตรสิกขา ซึ่งภาวนา แปลว่า ธรรมที่เป็นเครื่องอบรมกระเสจิต ทำให้กุศลที่ยังไม่เกิดได้เกิดขึ้น และทำให้กุศลที่เกิดขึ้นแล้วเจริญเพิ่มพูนยิ่งขึ้น^{๑๓๐} เป็นการปรารภความเพียรอันเป็นที่ตั้งของความสุขพิเศษ คือ ความสุขในฌาน แปลว่าการเพ่ง คือ ภาวะจิตที่เพ่งอารมณ์จนแนบแน่น มี ๒ ลักษณะ คือ ๑) อารัมมณูปนิชฌาน การเพ่งอารมณ์แบบสมณะได้แก่ ฌานสมาบัติ ๒) ลักขณูปนิชฌาน การเพ่งพิจารณาให้เห็นไตรลักษณ์ ตามแบบวิปัสสนา^{๑๓๑} และคือความสุขในมรรคผล มี ๒ แบบ ได้แก่

๑. สมถภาวนา คือการฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบเป็นสมาธิ เมื่อจิตตั้งมั่นแน่วแน่อยู่กับอารมณ์สมถอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งจนเป็นเอกัคคตมรรณ เกิดเป็นฌาน เมื่อทำให้สมบูรณ์ครบถ้วนในฌาน เกิดเป็นสมาบัติ ๘ สมาบัติ แปลว่าเข้าถึง คือการเข้าถึงสภาวะสงบประณีตที่พึงเข้าถึงโดยทั่วไปหมายถึงการบรรลุฌานสมาบัติ มี ๓ ประเภท ได้แก่

^{๑๒๖} พุ.สุ.อ. (ไทย) ๑/๖/-/๑๖๖.

^{๑๒๗} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๒.

^{๑๒๘} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๙๐๐/๓๐๔.

^{๑๒๙} พุ.พ. (ไทย) ๒๕/๙/๑๑-๑๒.

^{๑๓๐} พระคันธสาราภิงค์ (แปล), **ปรมัตถทีปนี**, (กรุงเทพมหานคร: ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๔๗๘, ๓๗๐.

^{๑๓๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๖๐/๖๐๔.

๑) ฌานสมาบัติ คือ การเข้าอารมณ์ ฌาน หรือการเข้าอยู่ในฌานจิต เพื่อหนีทุกข์เวทนา โดยปรารถนาจะเสวยฌานสุข มีความอึดใจหรือความวางเฉยอยู่ในอารมณ์ฌานนั้น ตราบเท่าเวลาที่ตนอธิษฐานไว้ ได้แก่ รูปฌาน ๔ และอรุณฌาน ๔ (สมณะ)

๒) ผลสมาบัติ คือ การเข้าถึงอริยผล หรือการเข้าอยู่ในอริยผลเป็นการเข้าอยู่ในอารมณ์พระนิพพานที่ได้มาจากอริยผลฌาน อันบังเกิดแล้วแก่ตน เพื่อเสวยโลกุตตรสุข ซึ่งเป็นความสงบสุขที่พึงเป็นประจักษ์ได้ในปัจจุบัน (วิปัสสนา)

๓) นิโรธสมาบัติ คือ การเข้าถึงความดับสัญญา (ความหมายรู้) และเวทนา (ความเสวยอารมณ์) ทั้งหมด ซึ่งรวมไปถึงการดับจิตและเจตสิกอื่นๆพร้อมทั้งรูปที่เกิดจากจิตด้วย แต่รูปที่เกิดจากกรรม อุดและอาหารยังคงเป็นไปอยู่ เพราะฉะนั้นผู้ที่เข้านิโรธสมาบัติจึงยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งเข้าได้ถึง ๗ วัน เรียกว่า เข้าสัญญาเวทิตินิโรธ เปรียบเหมือนฝักนิพพาน เข้าสู่ความดับสนิทแห่งนามขันธ์ โดยปราศจากอันตรายใดๆ เป็นมหาสันติสุข อันยอดเยี่ยม ดังนั้น พระอริยเจ้าจึงนิยมเข้าผลสมาบัติ และนิโรธสมาบัติด้วยศรัทธา และฉันทะในอมตรสนั้น จนกว่าจะนิพพาน (สมถ+วิปัสสนา)^{๑๓๒}

ส่วนผลของการเจริญสมาบัติให้สมบูรณ์ คือเกิดอภิญญา ๕ ญาณ คือปัญญารู้อย่างแจ่มแจ้ง ความว่า ความรู้ยิ่ง หมายถึงความรู้วิเศษที่เหนือกว่าปกติคนธรรมดาทำไม่ได้ แต่เป็นของธรรมดาสำหรับท่านผู้ได้บรรลุแล้ว เกิดขึ้นจากการเจริญสมภาวนาอย่างสมบูรณ์ มี ๕ ประการ ได้แก่ ๑) อิทธิวิธี ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้ ๒) ทิพพโสต ความรู้ที่ทำให้มีหูทิพย์ ๓) เจโตปริยญาณ ญาณที่ทำให้กำหนดรู้ใจคนอื่นได้ ๔) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ญาณที่ทำให้ระลึกชาติได้ ๕) ทิพพจักขุ ความรู้ที่ทำให้มีตาทิพย์^{๑๓๓}

๒. วิปัสสนาภาวนา คือ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งในขันธ์ ๕ หรือ รูป-นามตามความเป็นจริงว่า ไม่เที่ยง มีสภาวะทนได้ยาก ที่ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน บังคับบัญชาไม่ได้ เป็นการปฏิบัติเพื่อให้เกิดญาณ รู้แจ้งอริยสัจ ๔^{๑๓๔} ในการจะปฏิบัติให้สำเร็จผลในภาวนาทั้ง ๒ นี้ ต้องดำเนินการศึกษาให้ครบถ้วนในหลักไตรสิกขา คือ ๑) อธิศีลสิกขา ๒) อธิจิตตสิกขา ๓) อธิปัญญาสิกขา^{๑๓๕} จะได้อธิบายขยายเนื้อความดังนี้

๑) อธิศีลสิกขาศิล แปลว่า ปกติ คือภาวะที่เข้าไปทรงไว้ซึ่งความเป็นปกติ ด้วยการดำรงไว้ซึ่งกุศลธรรม คือ สติ สมาธิ ปัญญา^{๑๓๖} เป็นข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในภาวะปกติ หมายความว่า คนที่มีจิตเป็นปกติไม่ถูกความโลภ โกรธ หลงเข้าครอบงำ เมื่อจะทำอะไรทางกายด้วยจิตที่เป็นปกติก็ไม่ทำสิ่งที่ชั่ว เมื่อจะพูดอะไรทางวาจาก็ไม่พูดเรื่องชั่ว เมื่อคิด

^{๑๓๒} ๐.ท.อ. (ไทย) ๑/๒/-/๗๑.

^{๑๓๓} ที.ส. (ไทย) ๙/๒๓๔-๒๔๘/๗๗-๘๔.

^{๑๓๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๕๒/๒๔๒.

^{๑๓๕} ๐.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๕๒๖/๓๑๒.

^{๑๓๖} พ.อ.อ. (ไทย) ๑/๔/-/๖๐๗.

เรื่องราวอะไรทางใจก็ไม่คิดเป็นไปในทางที่ชั่ว เป็นศีลชั้นสูงสุดที่กุลบุตรผู้ต้องการหลุดพ้นจากทุกข์ จำต้องศึกษา คือ ภาษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีสื่อล สำรวมด้วยการสังวรในปาติโมกข์ สังวรใน ปาติโมกข์ มีอรรถาธิบายแต่ละคำ ดังนี้ คือ สังวร หมายถึงการไม่ล่วงละเมิดทางกายวาจา ปาติโมกข์ หมายถึง ศีลสิกขาบท ที่เป็นเหตุให้ผู้รักษาหลุดพ้นจากทุกข์ (ปาติ=รักษา+โมกขะ= ความหลุดพ้น) สมบูรณ์ด้วยอาจารย์ อาจารย์ หมายถึงการไม่ล่วงละเมิดทางกาย การไม่ล่วงละเมิด ทางวาจา การไม่ล่วงละเมิดทางกายและวาจา หรือการสำรวมศีลทั้งหมด คือการไม่เลี้ยงชีพด้วย อาชีวะที่ผิด^{๑๓๗} และโคจร เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย ฉะนั้น ศีลจึงเป็นที่พึ่งเบื้องต้น เป็นความ ประพฤติ เป็นความสำรวม เป็นความระวัง เป็นหัวหน้า เป็นประธานเพื่อความถึงพร้อมแห่งธรรมที่ เป็นกุศล นี่ชื่อว่าอภิสัสสิกขา”^{๑๓๘} อภิสัส คือ ปาฏิโมกข์สังวรนี้ สามารถทำให้หลุดพ้นได้จริง ดังที่ได้ ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาว่า

ศีลนี้ชื่อว่า ปาฏิโมกข์ เพราะตัวศีลทำให้หลุดพ้นได้จริงด้วย ตทังควิมุตติ คือความหลุด พ้นจากวิตีกกม โทษนั้นๆ เฉพาะอย่าง ที่จริงศีลสังวรเป็นเหตุทำพระนิพพานให้เกิดขึ้น เหมือน พระอาทิตย์ทำอรุณให้เกิด และมีส่วนเปรียบด้วยพระนิพพานนั้น เพราะทำกิเลสให้ดับตามสมควร ดียวอย่างหนึ่ง ชื่อว่าปาฏิโมกข์เพราะแปรไป คือทำทุกข์ให้พ้นไป^{๑๓๙} พระผู้มีพระภาคจึงตรัสอภิสัสสิก ขาไว้ในพระวินัยปิฎก ตรัสการละวิตีกกมกิเลสไว้ในพระวินัยปิฎก เพราะความที่ศีลเป็นปฏิปักษ์ต่อ การก้าวล่วงของกิเลส (วิตีกกมกิเลส)^{๑๔๐}

๒) อภิจิตตสิกขา หมายถึง จิตที่มีฌาน ที่เป็นมหัคคตจิต เป็นจิตที่ถึงความเป็นใหญ่ ถึงขั้นฌาน เพราะสามารถข่มกิเลสได้ หมายถึง ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และปัญญาอันยิ่งใหญ่^{๑๔๑} แปลว่าจิตอันยิ่งใหญ่ที่ระงับนิรวณได้แล้ว อันกุลบุตรผู้ต้องการพ้นทุกข์จากทุกข์ จำต้องศึกษาและเจริญ ให้มีขึ้นการเจริญสมถภาวนา^{๑๔๒} คือภาษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก วิจาร ปีติและสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตก วิจาร สงบระงับไปแล้ว บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติ และสุขที่เกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไปมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลาย สรรเสริญว่าผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ ได้แล้ว เพราะโสมนัสและโทมนัสดับไปก่อนแล้วบรรลุจตุตถฌาน ที่ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีสติบริสุทธิ เพราะอุเบกขาอยู่^{๑๔๓}

^{๑๓๗} วิสุทฺธิ. (ไทย) ๑/๑๔/๑๘.

^{๑๓๘} พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔๖/๔๘.

^{๑๓๙} พุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๓๙๔.

^{๑๔๐} อภ.สง.อ. (ไทย) ๑/๑/-/๔๙.

^{๑๔๑} ม.อุ. (ไทย) ๑๔/๖๖/๗๓

^{๑๔๒} พุ.ม.อ. (ไทย) ๕/๑/-/๖๕๐.

^{๑๔๓} พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔๖/๔๙.

อธิจิตนี้ทำให้หลุดพ้นได้ ดังที่คัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่า “สมาธิทำให้หลุดพ้นได้จริงด้วยอำนาจวิชฌมณวิมุตติ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอธิจิตตสิกขาไว้ในพระสูตรตันตปิฎก ตรัสการปหานปริยฎฐานกิลเลสไว้ในพระสูตรตันตปิฎก เพราะสมาธิเป็นปฏิปักษ์ต่อกิลเลสที่กลุ่มรมจิต (ปริยฎฐาน)”^{๑๔๔}

๓) อธิปัญญาสิกขา แปลว่าความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความเห็นแจ้ง ความรู้ดี มีปัญญารู้รูป-นาม เห็นแจ้งพระไตรลักษณ์ และอริยสัจ ๔ อันกุลบุตรผู้ต้องการพ้นทุกข์ จำต้องศึกษาและเจริญให้มีขึ้น ด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนา^{๑๔๕}

กล่าวได้ว่า อธิปัญญาสิกขา คือภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญา อันประเสริฐยิ่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิลเลส ให้บรรลุลถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์) เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า เหล่านี้อาสวะ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่อาสวสมุทัย เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่อาสวนิโรธ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า นี่อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา นี้ชื่อว่า อธิปัญญาสิกขา^{๑๔๖}

อธิปัญญาสิกขานี้ ทำให้หลุดพ้นได้จริง ดังที่คัมภีร์อรรถกถาอธิบายว่า “ปัญญาทำให้หลุดพ้นได้จริง ด้วยอำนาจสมุจเฉทวิมุตติ” พระพุทธเจ้าตรัสอธิปัญญาสิกขาไว้ในพระอภิธรรมปิฎก ตรัสการปหานอนุสยิกิลเลส คือกิลเลสที่แฝงตัว นอนเนื่องอยู่ในสันดานของสัตว์ มี ๗ คือ ๑) กามราคะ ความกำหนัดในกาม ๒) ปฏิฆะ ความหงุดหงิดขัดเคือง ๓) ทิฏฐิ ความเห็นผิด ๔) วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย ๕) มานะ ความถือตัว ๖) ภวาคะ ความกำหนัดในภพ ๗) อวิชชา ความไม่รู้แจ้ง อารมณ^{๑๔๗}

พระโสดาบันเป็นผู้มีอริยกัณฑ์ศัลยบริบูรณ์ คือศีลที่บริสุทธิ์ มีไม่มีราคะด้วยตัณหาและทิฏฐิ เพราะเป็นศีลที่เกิดจากคุณธรรมภายใน ไม่มีกิลเลสเป็นเหตุให้ละเมิด เป็นไปเองตามปกติธรรมชาติ โดยไม่ต้องคอยยึดถือเอาไว้ เรียกว่า “อปรามัญญศีล”^{๑๔๘} มีสมาธิพอประมาณ มีปัญญาพอประมาณ ไม่มีทางตกต่ำ^{๑๔๙} ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีปกติทำศีลให้บริบูรณ์ มีปกติทำสมาธิพอประมาณ มีปกติทำปัญญาพอประมาณ ภิกษุนั้นล่วงละเมิดสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง ออกจากอาบัติบ้าง ช้องนั้นเพาะเหตุไร เพราะในการต้องอาบัติและออกจากอาบัติเล็กน้อยนี้ เราไม่กล่าวความเป็นคนมาเหมาะสม (แก่มรรคผล) ไว้ แต่สิกขาบทเหล่าใด เป็นเบื้องต้น แห่งพรหมจรรย์ สมควรแก่พรหมจรรย์

^{๑๔๔} พุ.อุ.อ. (ไทย) ๑/๓/-/๓๙๔.

^{๑๔๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๒/๒๒๓.

^{๑๔๖} พุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔๖/๔๙

^{๑๔๗} พุ.ม.อ. (ไทย) ๕/๑/-/๖๕๐.

^{๑๔๘} พุ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๗/๕๗.

^{๑๔๙} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๗/๒๐๕.

ภิกษุนี้มีศีลประจำตัวและมีศัลมั่นคงในสิกขาบทเหล่านั้น ศึกษาในสิกขาบททั้งหลาย เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เธอจึงเป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า^{๑๕๐}

เมื่อใด อริยสาวกจะรับภัยเวร ๕ ประการได้แล้ว ประกอบด้วยองค์เครื่องบรรลุนิโสดาบัน ๔ ประการ เห็นแจ้งแทงตลอดอริยธรรม เมื่อนั้นอริยสาวกนั้น เมื่อหวังอยู่พึงพยากรณ์ตนเองว่า เรามีบารมีสิ้นแล้ว มีกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานสิ้นแล้ว มีภูมิแห่งเปรตสิ้นแล้ว มีอบาย ทุกคติ และวินิบาต สิ้นแล้ว เราเป็นโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้ตรัสรู้ในภายหน้าอย่างแน่นอน^{๑๕๑}

พระโสดาบันจะรับภัยเวร ๕ ประการได้แล้ว คือ

๑) ฆ่าสัตว์ เพราะการฆ่าสัตว์เป็นปัจจัย จึงประสพภัยเวรที่เป็นไปในปัจจุบันบ้าง ในสัมปรายภพบ้าง เสวยทุกข์ทรมานสททางใจบ้าง บุคคลผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ย่อมไม่ประสพภัยเวรที่เป็นไปในปัจจุบัน ที่เป็นไปในสัมปรายภพ ทั้งไม่ต้องเสวยทุกข์ทรมานสททางใจ บุคคลผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์แล้วย่อมระงับภัยเวรนั้นได้อย่างนี้

๒) ลักทรัพย์ เพราะการลักทรัพย์เป็นปัจจัย จึงประสพภัยเวรที่เป็นไปในปัจจุบันบ้าง ในสัมปรายภพบ้าง เสวยทุกข์ทรมานสททางใจบ้าง บุคคลผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ย่อมไม่ประสพภัยเวรที่เป็นไปในปัจจุบัน ที่เป็นไปในสัมปรายภพ ทั้งไม่ต้องเสวยทุกข์ทรมานสททางใจ บุคคลผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์แล้วย่อมระงับภัยเวรนั้นได้อย่างนี้

๓) ประพฤติผิดในกาม เพราะการประพฤติผิดในกามเป็นปัจจัย จึงประสพภัยเวรที่เป็นไปในปัจจุบันบ้าง ในสัมปรายภพบ้าง เสวยทุกข์ทรมานสททางใจบ้าง บุคคลผู้เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม ย่อมไม่ประสพภัยเวรที่เป็นไปในปัจจุบัน ที่เป็นไปในสัมปรายภพ ทั้งไม่ต้องเสวยทุกข์ทรมานสททางใจ บุคคลผู้เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกามแล้วย่อมระงับภัยเวรนั้นได้อย่างนี้

๔) พุดเท็จ เพราะการพุดเท็จในกามเป็นปัจจัย จึงประสพภัยเวรที่เป็นไปในปัจจุบันบ้าง ในสัมปรายภพบ้าง เสวยทุกข์ทรมานสททางใจบ้าง บุคคลผู้เว้นขาดจากการพุดเท็จ ย่อมไม่ประสพภัยเวรที่เป็นไปในปัจจุบัน ที่เป็นไปในสัมปรายภพ ทั้งไม่ต้องเสวยทุกข์ทรมานสททางใจ บุคคลผู้เว้นขาดจากการพุดเท็จแล้วย่อมระงับภัยเวรนั้นได้อย่างนี้

๕) เสพของมีนเมา คือสุราและเมรัย เพราะการเสพของมีนเมา คือสุราและเมรัยเป็นปัจจัย จึงประสพภัยเวรที่เป็นไปในปัจจุบันบ้าง ในสัมปรายภพบ้าง เสวยทุกข์ทรมานสททางใจบ้าง บุคคลผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือสุราและเมรัย ย่อมไม่ประสพภัยเวรที่เป็นไปในปัจจุบัน

^{๑๕๐} อง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๘๓/๓๑๓.

^{๑๕๑} ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๕๑/๘๓.

ที่เป็นไปในสัมปรายภาพ ทั้งไม่ต้องเสวยทุกขโทมนัสทางใจ บุคคลผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมา คือสุราและเมรัยแล้วย่อมระงับภัยเวรนั้นได้อย่างนี้

พระโศดาบันประกอบด้วยองค์เครื่องบรรลู่โศดาบัน ๔ ประการ คือ

๑) ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธรเจ้าว่า ‘แม้เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธรเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค

๒) ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมว่า “พระธรรมเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติจะพึงเป็นชัดด้วยตนเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มา ดู ควรน้อมเข้ามาใส่ตนฯ”

๓) ประกอบด้วยความไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ “พระสงฆ์ของพระผู้มีพระภาคเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ฯลฯ ควรแก่การทักษิณา ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก”

๔) ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะชื่นชม ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่างพร้อย ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทูลฐิติครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิ^{๑๕๒}

๓.๒.๖ ทิวฐิติของพระโศดาบัน

พระโศดาบัน ถึงพร้อมด้วยทิวฐิติ มีความเห็นชอบ ๖ ประการ คือ ๑) เป็นผู้ไม่ยึดถือสังขารว่าเป็นของเที่ยง ๒) เป็นผู้ไม่อาจยึดถือสังขารว่าเป็นสุข ๓) เป็นผู้ไม่อาจยึดถือธรรมว่าเป็นอัตตา ๔) เป็นผู้ไม่อาจทำอนันตริยกรรม ๕) เป็นผู้ไม่อาจเชื่อความบริสุทธิ์โดยถือมงคลต้นข้าว ๖) เป็นผู้ไม่อาจแสวงหาเขตบุญนอกศาสนานี้^{๑๕๓} เมื่อบรรลู่โศดาบัน แล้ว เป็นผู้มีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพราะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ๕ สามารถประหาณมิจฉาทิวฐิติ และวิจิจฉาได้อย่างเด็ดขาด เจตนาที่จะละเมิดศีล ๕ ไม่มีอีกแล้ว^{๑๕๔} เปรียบเหมือนงูพิษที่ถูกถอดเขี้ยวแล้ว ถึงจะมีความเกรี้ยวกราดอยู่แต่ก็ทำร้ายใครไม่ได้อีก

พระโศดาบันแม้จะมีความโกรธอยู่ แต่ก็ไม่ได้คิดอาฆาตทำร้ายใคร แม้จะมีความโลภอยู่ก็ไม่คิดจะขโมยของใคร ถึงจะมีความหลงอยู่แต่ก็ไม่คิดแสวงหาโลกียสุขด้วยการเสพของมีนเมา แม้ยังต้องอยู่ท่ามกลางโลกธรรม ๘ คือเรื่องราวที่เกิดขึ้นประจำโลก มีลาภ เสื่อมลาภ มียศ เสื่อมยศ สรรเสริญ นินทา สุข ทุกข์^{๑๕๕} แต่ก็จะไม่ถูกเขี้ยวเล็บของโลกขบกัดอีกต่อไป การดำรงชีวิตอยู่ในโลกของพระโศดาบันเปรียบเหมือนลี้ญ์ในปากงู เพราะแม้แต่ต้องอยู่ท่ามกลางเขี้ยวพิษ แต่ไม่เคย

^{๑๕๒} อก.ทสก. (ไทย) ๒๔/๙๒/๒๑๒-๒๑๓.

^{๑๕๓} อก.ฉก. (ไทย) ๒๒/๙๒/๖๑๖.

^{๑๕๔} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๔/๗๐.

^{๑๕๕} อก.อญก. (ไทย) ๒๓/๙๑๕๙.

โดนพิษทำร้ายเลยแม้สักครั้ง หรือเปรียบเหมือนมือที่ไม่มีแผลคนลงในหม้อยาพิษ ก็ไม่เกิดโทษ^{๑๕๖} พระโศดบัน จะบรรลอรหัตต์อีกไม่เกิด ๗ ขาติ โดยอัตโนมติ เมื่อบรรลอรหัตต์แล้ว ก็จะได้ประสบสุขในพระนิพพาน ชนิดที่ไม่ต้องกลับมาทุกข์อีก เพราะเป็นบรมสุขที่ไม่เจือด้วยกามคุณ ๕ อีกต่อไป^{๑๕๗}

๓.๒.๗ การพยากรณ์พระโศดบัน

การที่จะรู้ว่าใครเป็นพระอริยบุคคลขั้นไหนนั้น ต้องเป็นผู้มีภูมิธรรมเสมอกันหรือสูงกว่า จึงจะรู้ได้แต่คนธรรมดาที่ไม่ใช่พระอริยเจ้าก็ยังพอสังเกตได้ว่าใครเป็นพระโศดบัน โดยการอนุমানเอา อาจจะถูกหรือผิดก็ได้ มีหลักในการอนุমানดังนี้ คือ ผู้ที่บรรลเป็นพระโศดบันแล้ว เป็นผู้มีศรัทธาไม่หวั่นไหว เป็นผู้ที่ยอมมอบกายถวายชีวิตแด่พระรัตนตรัย หรือมีคนเอาเงินเอาทองมากองไว้ข้างหน้า แล้วบอกว่า เงินทองทั้งหมดนี้จะเป็ของท่าน ถ้าท่านยอมกล่าว “พระพุท พระธรรม พระสงฆ์ไม่ดัจจริง” พระโศดบันจักไม่พูดอย่างเด็ดขาด ดังเช่น นายสุปปพุททกุกุ^{๑๕๘}

๓.๒.๘ ลักษณะบางประการของพระโศดบัน

๑) พระโศดบันบางท่านไม่รู้ว่ตนเองบรรลธรรมแล้ว เช่นพระเจ้ามหานามะทรงบรรลโศดบันแล้ว แต่ยังไม่รู้ตัว จึงเกิดข้อสงสัยในคติของตน จึงทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ครึ่งหนึ่งเหมือนฉันทิมสตีปรารภพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระสงฆ์ หม่อมฉันคิดว่า “หากเราพึงถึงแก่กรรมในเวลานี้ คติของเราจะเป็นอย่างไรหนอ? พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “อย่าทรงกลัวเลย มหาบพิตร การสวรรคตของพระองค์จักไม่เลวทราวม กาลกิริยาก็จักไม่เลวทราวมย่อมแน่นอนไปสู่ นิพพาน โนมไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน^{๑๕๙}

๒) พระโศดบันยังมีครอบครัว ความเป็นอยู่ของพระโศดบันเหมือนกันกับคนทั่วไป เพราะยังมี ความโลภ โกรธ หลงอยู่ ยังมีครอบครัว มีลูกมีหลานอยู่ เช่น นางวิสาขาเป็นพระโศดบันตั้งแต่ยังเป็นเด็ก เมื่อโตเป็นสาวได้แต่งงาน ให้กำเนิดบุตรชาย ๑๐ คน ธิดา ๑๐ คน เมื่อนางไปวัดก็มีทั้งลูกทั้งหลานไปด้วย คนทั้งหลายก็จะถามว่า “นางวิสาขาคณไหน^{๑๖๐}

๓) พระโศดบันยังมีความประมาทอยู่ พระโศดบันแม้เป็นพระอริยบุคคลมีทิฐิที่สมบูรณ์แล้ว แต่ยังไม่สมบูรณ์ด้วยสติและปัญญา ยังมีความประมาทอยู่บ้าง ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า พระโศดบันเหล่าใด รู้แจ้งอริยสัจที่พระศาสดาผู้มีปัญญาลึกซึ้งแสดงแล้ว ถึงแม้ว่าพระโศดบันจะประมาทไปบ้าง แต่ท่านเหล่านั้นก็จะไม่ถือกำเนิดในภพที่ ๘ เพราะท่านละสังโยชน

^{๑๕๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๔/๗๐.

^{๑๕๗} อง.นวก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๕๐๐.

^{๑๕๘} พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๔๓/๒๕๓.

^{๑๕๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๑๘/๕๒๓.

^{๑๖๐} พุ.อุ. (ไทย) ๒๕/๗๘/๓๔๐.

๓ ประการ (สักราณทิฏฐิ วิจิจจณา สัลลพตปรามาส) ได้แล้ว และจะเวียนเกิดเวียนตายในเทวโลก และโลกมนุษย์อย่างมากไม่เกิน ๗ ครั้ง แล้วบรรลอรหัตตผล พระโสดาบันพ้นแล้วจากอบายทั้ง ๔ และจะไม่ทำอภิสฐาน ๖ ถึงแม้ว่าพระโสดาบันนั้นจะทำบาปกรรม ทางกาย ทางวาจา หรือทางใจไปบ้าง ท่านก็ไม่ปกปิดบาปกรรมนั้นไว้ ผู้เห็นบทแล้วไม่อาจทำอย่างนั้น^{๑๖๑}

๓.๓ สรุปท้ายบท

พระอริยบุคคล คือบุคคลอันประเสริฐ จำแนกอย่างละเอียดได้ ๘ ประเภท อันประกอบด้วยมรรคบุคคล ๔ ประเภท และผลบุคคล ๔ ประเภท ดังนี้ คือ ๑) โสดาปัตติมรรคบุคคล และโสดาปัตติผลบุคคล ๒) สกทาคามีมรรค และสกทาคามีผลบุคคล ๓) อนาคามีมรรค และอนาคามีผลบุคคล ๔) อรหัตตมรรคบุคคล และอรหัตตผลบุคคล หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า พระอรหันต์

พระโสดาบัน หมายถึง ผู้เข้าถึงกระแสนิพพาน สมบูรณ์ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ อันเป็นทางสายกลาง คือ มัชฌิมาปฏิปทาอย่างแท้จริง รู้ชัดความเกิด ความดับ คุณ โทษ และเครื่องสลัดออกจากอินทรีย์ ๕ ประการตามความเป็นจริง ปิดกั้นอบายภูมิ ๔ ได้อย่างเด็ดขาด มีความแน่อนที่ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์ในวันข้างหน้า และละสังโยชนได้ ๓ ประการอย่างเด็ดขาด แบ่งเป็น ๓ ประเภทคือ ๑) เอกพีชีโสดาบัน ๒) โกลังโกลโสดาบัน ๓) สัตตักขัตตูปรมโสดาบัน

พระโสดาบันเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ ไม่มีราคะด้วยตัณหาและทิฏฐิ มีสมาธิพอประมาณ มีปัญญาพอประมาณ ไม่มีทางตกต่ำ ระวังภัยเวร ๕ ประการได้แล้ว ประกอบด้วยเครื่องบรรลุโสดาบันได้แล้ว เห็นแจ้งแทงตลอดอริยญาณธรรม เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ พระโสดาบันยังสามารถมีครอบครัวได้ ยังมีความประมาทอยู่

^{๑๖๑} พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑๑/๑๒.